

Στήβεν Αντιωνάκος, *Incomplete Neon Square* (Ημιτελές τετράγωνο από νέον, 1977), κόκκινοι σωλήνες νέον, 17 x 8,5 x 1,8 μ., άποψη εγκατάστασης, documenta 6, Friedericianum, Κάσελ

Γιάννης Χαμηλάκης
Κάποια χρέη
δεν μπορούν
να εξοφληθούν
ποτέ:
η αρχαιοπολιτι-
κή της
κρίσης

Αν υπήρχε περίπτωση να το ξεχάσουμε, ο πρόσφατος καταιγισμός από φωτογραφίες και βίντεο που δείχνουν την εσκεμμένη καταστροφή αρχαιολογικών αντικειμένων και θέσεων στη Μέση Ανατολή, όπως και οι ποικίλες προσπάθειες για εικονική ή υλική (μέσω τρισδιάστατων αντιγράφων) αποκατάσταση αυτών των μνημείων σε δυτικές πρωτεύουσες, ήρθε να μας θυμίσει ότι οι αρχαιότητες εμπλέκονται πάντα με την πολιτική και εγείρουν απαιτήσεις και ανταπαιτήσεις, ενώ συχνά προβάλλουν τη δική τους δραστικότητα. Και μολονότι οι περισσότεροι σχολιαστές, με ελάχιστες εξαιρέσεις, εξέλαβαν αυτές τις απεικονίσεις καταστροφών εκ μέρους του ISIS ως άμεση καταγραφή γεγονότων, αυτές αποτελούσαν στην πραγματικότητα σκηνοθετημένα θεάματα – σκηνοθετημένα, μάλιστα, κατά ειρωνεία, από ανθρώπους που υποτίθεται ότι, για θρησκευτικούς λόγους, καταφρονούν τις εικόνες. Τα θεάματα αυτά, ενταγμένα στη μακρά ιστορία της συνύφανσης μεταξύ αποικιοκρατίας και αρχαιολογίας στην περιοχή, προκαλούν και απαιτούν την αγανάκτησή μας, μάλιστα μας καλούν να συμμετάσχουμε ενεργά σ' αυτή την περίεργη οπτική οικονομία, προβλέποντας τον ρόλο μας στην ανακύκλωση και στην αδιάκοπη διασπορά τέτοιων εικόνων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.¹ Γίνεται, πράγματι, ολοένα και πιο αποδεκτό ότι η πολιτική γύρω από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και την ίδια την αρχαιολογία είναι ένας τομέας θεμελιακής σπουδαιότητας όχι μόνο για την ακαδημαϊκή έρευνα αλλά και ευρύτερα για τη σύγχρονή μας κοινωνία. Δεν είναι ένα θέμα που μπορεί να αντιμετωπιστεί με συνοπτικές παρεμβάσεις και περιστασιακά σχόλια, αλλά χρειάζεται απεναντίας μακρόχρονη και σε βάθος συστηματική διερεύνηση, χρησιμοποιώντας ποικίλες καινοτόμες, υβριδικές και διεπιστημονικές μεθοδολογίες. Πρέπει, επιπλέον, να δοθεί προσοχή όχι μόνο στα ίδια τα υλικά κατάλοιπα και στις σχετικές αρχαιολογικές πρακτικές αλλά και στις διάφορες αισθητηριακά συν-κινητικές τελετουργίες και επιτελέσεις γύρω από αυτά τα κατάλοιπα, καθώς και στις λογοθετικές και οπτικές επικλήσεις και υλοποιήσεις τους σε ποικιλόμορφα μέσα.

Καλώς ή κακώς, το σύγχρονο φαινόμενο που χαρακτηρίζεται, αξιοσημείωτα αλλά προβληματικά, «Ελληνική Κρίση»² προσφέρει ένα ακόμα, προνομιακό απ' ό,τι φαίνεται, πεδίο για τη

σκηνοθεσία ποικίλων αρχαιοπολιτικών επιτελέσεων.³ Ορίστε μία: στα τέλη του Σεπτεμβρίου του 2015, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Πάνος Καμμένος πήρε μέρος σε μια τελετή που τράβηξε ιδιαίτερα την προσοχή του κοινού και των ΜΜΕ. Έλαβε χώρα στο πλαίσιο του ετήσιου εορτασμού που οργανώνεται από τον Δήμο Σαλαμίνας, με την ονομασία «Σαλαμίνεια», και για να τιμηθεί η ανάμνηση της ιστορικής ναυμαχίας μεταξύ Ελλήνων και Περσών, το 480 π.Χ. Παραβρέθηκαν αντιπροσωπείες φιλικών και συμμαχικών χωρών, με τις σημαίες τους να υψώνονται από ντόπιες γυναίκες που φορούσαν παραδοσιακές ενδυμασίες, μπροστά σε μια σειρά από σάρισες και ασπίδες, στερεωμένες στο έδαφος. Εκφωνήθηκαν λόγοι, στρώθηκαν κόκκινα χαλιά και ρίχτηκαν στεφάνια στη θάλασσα.

Δεν είναι διόλου σπάνιο, στις μέρες μας, να τιμούνται με αυτόν τον τρόπο αρχαία ιστορικά γεγονότα, στην Ελλάδα και αλλού. Τέτοιοι μνημονικοί εορτασμοί έχουν μια ιστορία που φτάνει ως τον 19ο αιώνα και τα πρώτα χρόνια του έθνους-κράτους: μπορούν να πάρουν τη μορφή είτε επίσημης και ευλαβικής τελετής είτε μιας πιο παιγνιώδους αναβίωσης, ενώ συχνά συνδυάζουν και τα δύο. Για παράδειγμα, το 1996, οι δήμαρχοι της Αθήνας και της Σπάρτης υπέγραψαν το επίσημο τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου. Η τελετή στη Σαλαμίνα ήταν μέρος ενός ετήσιου εορτασμού που οργανώνεται από τις τοπικές αρχές από το 2011 τουλάχιστον, όμως το 2015 ήταν η πρώτη φορά που το συμβάν γνώρισε τόση δημοσιότητα και είχε υψηλού επιπέδου εκπροσώπους. Η δήμαρχος ανάγγειλε την υποψηφιότητα της Σαλαμίνας για τη θέση της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης το 2021, χρονιά που συμπληρώνονται 2.500 χρόνια από τη ναυμαχία.

Η πλευρά της τελετής που προκάλεσε τα περισσότερα σχόλια στα μίντια ήταν αυτό που πάμπολλοι άνθρωποι, ποικίλων πεποιθήσεων, χαρακτήρισαν «κιτς», με πιο κραυγαλέο παράδειγμα το κόκκινο χαλί που στρώθηκε πάνω σε μια σειρά παλέτες που έφταναν ως τη θάλασσα, έχοντας για φόντο τις παράγκες και τα άχρωμα κτίσματα της σύγχρονης Σαλαμίνας. Ξέρουμε ωστόσο ότι ο όρος «κιτς», σαν χαρακτηρισμός ενός αισθητικού γούστου, αποτελεί κοινωνικά κατασκευασμένη κατηγορία.⁴ Στην περίπτωση αυτή η χρήση

του μαρτυράει μια δυσφορία απέναντι στις επίσημες αξιώσεις γοήτρου ενός εντελώς άσημου τόπου όπως είναι η Κούλουρη (η λαϊκή και καθημερινή ονομασία της Σαλαμίνας) ή και την αποδοκιμασία για μια τόσο ευτελή μεταχείριση (μα ξύλινες παλέτες;) της «δόξας που ήταν η Ελλάδα». Με άλλα λόγια, η μορφή του «κιτς» εντάσσεται σ' ένα εθνικό μοτίβο που αντιπαραθέτει την αρχαία δόξα στη σύγχρονη παρακμή, στην αφήγηση για τους ανάξιους απογόνους των ένδοξων προγόνων.

Υπάρχει όμως μια άλλη επίκριση, πιο ταιριαστή και πιο ενδιαφέρουσα. Ας προσέξουμε τον λόγο του υπουργού:

Γιορτάζουμε σήμερα τη ναυμαχία που έλαβε χώρα το Σεπτέμβριο του 480 π.Χ. στη Σαλαμίνα, όχι μόνο ως ιστορικό γεγονός, αλλά και για να τιμήσουμε την τεράστια προσφορά στην Παγκόσμια Ιστορία της νίκης των ενωμένων Ελληνικών Δυνάμεων κατά του Πέρση εισβολέα. Μιας νίκης που κατά γενική ομολογία υπήρξε καθοριστική για τη διάσωση του Δυτικού Πολιτισμού. [...] Μην ξεχνάμε ότι η Ελλάδα καλείται τώρα να αντιμετωπίσει μία καινούργια απειλή από την Ανατολή, την απειλή του φονταμενταλισμού. [...] Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο αγώνας κατά των Περσών ήταν αγώνας για την ελευθερία, ήταν μια νίκη του ελεύθερου πνεύματος κατά της βαρβαρότητας και της υποτέλειας.⁵

Οι κοινοτοπίες για τη σωτηρία του δυτικού πολιτισμού αποτελούν επιτελεστική παράθεση των περισσότερων δυτικών απολογισμών αυτής της ναυμαχίας. Εντούτοις, προφερμένες τη συγκεκριμένη στιγμή και σε συνδυασμό με την «καινούργια απειλή από την Ανατολή», αποκτούν ένα άλλο, ανησυχητικό νόημα: σε μια στιγμή που χιλιάδες πρόσφυγες πολέμου φτάνουν καθημερινά στις ακτές της Ελλάδας και της νότιας Ευρώπης η εθνικιστική ουσιοκρατία συνδυασμένη με ηγηρό οριενταλισμό μπορεί να αποδειχτεί ιδιαίτερα επικίνδυνη. Πρόκειται άλλωστε για τον ίδιο πολιτικό που φέρεται να έχει δηλώσει, σύμφωνα με τους *Times* του Λονδίνου, τον Απρίλιο του 2015: «Εάν η Ελλάδα εκδιωχθεί ή υποχρεωθεί να αποχωρήσει από την ευρωζώνη, κύματα μεταναστών χωρίς χαρτιά, συμπεριλαμβανομένων ριζοσπαστικών στοιχείων, θα αναβλύσουν από την Τουρκία και θα κατευθυνθούν προς την καρδιά της Δύσης».⁶ Βλέπουμε εδώ μια ανάμιξη υδατικών και ιατρικών-σωματικών μεταφορών που μας είναι

οικεία όχι μόνο από τις αγορεύσεις εξτρεμιστών πολιτικών στη σύγχρονη Ευρώπη και αλλού, αλλά και από την ολοκληρωτική ουσιοκρατία που ανατρέχει στη μεσοπολεμική περίοδο της Ευρώπης. Μια ακόμα ειρωνεία, σε σχέση με τις δηλώσεις του υπουργού για «απειλή από την Ανατολή» και για «κύματα προσφύγων», είναι ότι στις αρχές του 2016, στον Πειραιά, και κάτω από ένα τεράστιο πανό που απεικονίζει τη ναυμαχία της Σαλαμίνας και προωθεί την υποψηφιότητα της Σαλαμίνας για ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα, έστησαν τις σκηνές τους πρόσφυγες του πολέμου από τη Συρία, σ' έναν αυτοσχέδιο καταυλισμό.

Κι ένα ακόμα επίπεδο ειρωνείας: η αρχαιολογική θέση όπου θάφτηκαν οι νεκροί της ναυμαχίας περιβάλλεται σήμερα από βιομηχανικές εγκαταστάσεις και χωματερές, με ένα μέρος της να έχει ήδη καταστραφεί. Η περιοχή ανήκει πάντα σε μια ιδιωτική εταιρεία, παρά τις επίσημες αποφάσεις για υποχρεωτική απαλλοτρίωση που χρονολογούνται από τις αρχές της δεκαετίας του 1990.⁷ Τέλος, λίγες μόνο μέρες μετά την τελετή αυτή, ο Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων διαμαρτυρήθηκε επειδή η γη την οποία διάφοροι πολιτικοί και δημοτικοί άρχοντες ονομάζουν «ιερή» κινδυνεύει να πουληθεί στο πλαίσιο της ιδιωτικοποίησης του Λιμανιού του Πειραιά – εξέλιξη που, προς το παρόν τουλάχιστον, αποτράπηκε.⁸

Μπορούμε να πούμε και άλλα πολλά για την τελετή αυτή. Είναι μόνο μία σε μια σειρά από βινιέτες που πρόκειται να συζητήσω εδώ, σε μια προσπάθεια να ανιχνεύσω τις συνυφάνσεις της αρχαιότητας, και των αρχαιοτήτων, με τη σύγχρονή μας στιγμή, συνυφάνσεις που μπορούν να συναντηθούν σε πολλές θέσεις στα ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένα και διασυνδεδεμένα φόρουμ ή, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Arjun Appadurai, σε «πλανητικά εθνοτοπία».⁹ Στις βινιέτες αυτές, όπου εμπλέκεται μια πληθώρα κοινωνικών δραστών, απεικονίζονται τόσο επίσημες / από-πάνω-προς-τα-κάτω όσο κι ανεπίσημες / από-κάτω-προς-τα-πάνω παρεμβάσεις – κάποιες από αυτές αφορούν την Ελλάδα και κάποιες αναφέρονται αλλού. Η πιο εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης, ωστόσο, αφορά την ανασκαφή της Αμφίπολης στη βόρεια Ελλάδα, ένα κοινωνικό δράμα

που προκάλεσε τεράστιο δημόσιο ενδιαφέρον, και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Αυτή η σύγχρονη στιγμή, φυσικά, έγινε στιγμή κρίσης για την Ελλάδα, τουλάχιστον από το 2009, και όπως έχει παρατηρήσει ο Daniel Knight, η έκφραση «ελληνική κρίση» αποτελεί σήμερα ένα παγκόσμιο μοτίβο στις ηθικολογικές αγορεύσεις. Εντούτοις, στο κείμενο αυτό εστιάζω τόσο στο, με την ευρεία έννοια, αρχαιολογικό, ως τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι φαντασιώνονται και βιώνουν το παρόν, όσο και σε αρχαία υλικά αντικείμενα, τέχνηρα και θέσεις, στο φυσικό τους περιβάλλον και στις ποικίλες οπτικές και λογοθετικές αποδόσεις και εκδοχές τους.¹⁰ Ως προς αυτό, ενδιαφέρομαι για την ανάπλαση του απτού, του αισθητηριακού και του συν-κινητικού, καθώς και του χρονικού στις ποικίλες όψεις του: τη σύζευξη του αρχαίου με άλλες εποχές, εστιάζοντας επομένως στην πολυχρονία αλλά και στην πολυχρονικότητα, δηλαδή σε διάφορες έννοιες χρόνου πέρα από το χρονομετρικό και τη νεωτερική γραμμικότητα.¹¹ Σκοπός μου δεν είναι να δείξω απλώς την πολυεδρική φύση του εξεταζόμενου φαινομένου, αλλά επίσης να ανιχνεύσω το ιστορικό βάθος ορισμένων επιτελεστικών πρακτικών και να εξετάσω την κοινωνικά εδρασημένη φύση φαινομενικά χρηματιστικών και ευρύτερα οικονομικών φαινομένων.¹²

Σημειωτέον, στους διάφορους λόγους που εκφωνήθηκαν στη Σαλαμίνα τα τελευταία χρόνια ένα θέμα που επαναλαμβάνεται εμφανώς είναι το θέμα του χρέους – του χρέους που οφείλεται στους αρχαίους νεκρούς όχι μόνο από τους σύγχρονους Έλληνες αλλά και συνολικά από τους Δυτικούς. Υποστηρίζεται ότι, σε τελική ανάλυση, η θυσία τους έσωσε τον δυτικό πολιτισμό από την ανατολική βαρβαρότητα. Αυτή την πολυσχιδή έννοια του χρέους, και της οφειλής, ως διαδικασίας και ως συνθήκης, τη θεωρώ κεντρική για τις σύγχρονές μας συγκυρίες, καθώς παλινδρομούμε ανάμεσα σε έννοιες χρηματικού και ηθικού χρέους, μεταξύ σύγχρονων πιστωτών και αρχαίων προγόνων.

Πώς μπορεί να εξοφληθεί ένα χρέος;

Ή, για την ακρίβεια, πώς μπορεί να εξοφληθεί ένα χρέος προς τους προγόνους; Ορίστε η απάντηση που δίνει στο ερώτημα αυτό το κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας που έλκεται από νεοναζιστικές ιδεολογίες και πρακτικές: κάθε χρόνο η Χρυσή Αυγή οργανώνει συγκέντρωση-προσκύνημα στην τοποθεσία μιας άλλης διάσημης μάχης ενάντια στον Ανατολίτη Άλλο, μάχης που μπορεί να μη στάθηκε νικηφόρα όπως η ναυμαχία της Σαλαμίνας, όμως αξίζει κι αυτή τιμή και αναγνώριση, ιδιαίτερα καθώς αφορά θάνατο και θυσία. Ο τόπος αυτός είναι οι Θερμοπύλες και για την ακρίβεια εκείνο το σημείο, στην ευρύτερη περιοχή, όπου έχει κατασκευαστεί ένα σύγχρονο μνημείο το 1955, με την οικονομική υποστήριξη Ελληναμερικανών. Στις 26 Ιουλίου 2008, στο ετήσιο κομματικό προσκύνημα, ο υπ' αριθμόν δύο της οργάνωσης Ηλίας Κασιδιάρης διακήρυξε: «Και αναμένουμε τη στιγμή της μεγάλης αντεπίθεσης, βαδίζοντας στα χνάρια της αρχαίας Κρυπτείας, που έπληττε αθόρυβα μέσα στο απόλυτο σκότος και τη σιωπή τους εσωτερικούς εχθρούς της πόλεως».¹³

Η κρυπτεία ήταν η αρχαία διαβατήρια τελετή στη Σπάρτη, κατά την οποία υποτίθεται ότι νεαροί Σπαρτιάτες κυκλοφορούσαν τη νύχτα, οπλισμένοι μόνο μ' ένα μαχαίρι, και σκότωναν είλωτες, μολονότι οι αρχαίες πηγές είναι εξαιρετικά ασαφείς ως προς τη φύση και τις λεπτομέρειες της πρακτικής αυτής.¹⁴ Ο προσλαμβανόμενος ως μιλιταρισμός της αρχαίας σπαρτιατικής κοινωνίας ασκεί προφανή γοητεία στη Χρυσή Αυγή, όπως είχε γοητεύσει και το τρίτο ράιχ,¹⁵ καθώς και τον δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά, έναν από τους ήρωες της Χρυσής Αυγής. Άλλωστε, ακριβώς επί Μεταξά, το 1939, ανασκάφηκε η θέση των Θερμοπυλών. Ο δικτάτορας είχε επισκεφθεί την ανασκαφή και η πρώτη έκθεσή της είχε δημοσιευτεί στο ιδεολογικό όργανο του καθεστώτος, το περιοδικό *Το Νέον Κράτος*.¹⁶ Εδώ λοιπόν, το χρέος προς τους προγόνους εξοφλείται επιλέγοντας μια αρχαία πρακτική (αμφιλεγόμενη κατά τους ιστορικούς) και ερμηνεύοντάς την ως έκκληση για τη συνέχιση του έργου των προγόνων – στη συγκεκριμένη περίπτωση κυνηγώντας μετανάστες, αλλά και όσους συμπατριώτες κρίνονται ανάξιοι για τα εθνικά πεπρωμένα και ανάξιοι των προγόνων τους.

Και άλλες επικλήσεις στην κλασική αρχαιότητα αφθονούν στον δημόσιο λόγο κατά τα χρόνια της κρίσης, προερχόμενες από πολλούς και διαφορετικούς κοινωνικούς δράστες. Μπορούμε να θυμηθούμε την αστυνομική επιχείρηση-σκούπα σε βάρος των μεταναστών (με βάση τη φυλετική εμφάνιση), το 2012, με την κωδική ονομασία *Ξένιος Ζεός*,¹⁷ ή τις προσπάθειες αριστερών διανοουμένων να συνδυάσουν το «κίνημα των πλατειών» με την αρχαία πόλη και την αρχαία ελληνική Αγορά,¹⁸ ή την επίκληση της *σεισάχθειας* του Σόλωνα από διαδηλωτές και κινήματα κατά της λιτότητας,¹⁹ ή την αναφορά, από αριστερούς αλλά και άλλους σχολιαστές, της σφαγής των Μηλίων²⁰ σε παραλληλισμό προς τις τιμωρητικές πολιτικές των σύγχρονων δανειστών,²¹ ή τις συχνές επικλήσεις της κλασικής αρχαιότητας από τον σημερινό πρωθυπουργό Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος έχει μιλήσει επανειλημμένα για «επιστροφή της δημοκρατίας στον τόπο που γεννήθηκε».²² Ο ίδιος άλλωστε έχει δηλώσει, χρησιμοποιώντας μεταφορική γλώσσα, ότι κατά τις διαπραγματεύσεις του καλοκαιριού του 2015 οι διεθνείς δανειστές τού είχαν ζητήσει «να πουλήσει την Ακρόπολη», κάτι που ασφαλώς δεν μπορούσε να κάνει.²³

Ωστόσο, τέτοιες επικλήσεις της κλασικής αρχαιότητας στις μυθολογικές και, συνηθέστερα, στις υλικές εκδηλώσεις της είναι ακόμα πιο συχνές στους διεθνείς δημόσιους και μιντιακούς λόγους γύρω από τη σύγχρονη Ελλάδα και τα σημερινά της προβλήματα. Εξιστορήσεις σε εφημερίδες και λοιπά ειδησεογραφικά μέσα, πολιτικές γελοιογραφίες, εξώφυλλα περιοδικών, είναι όλα γεμάτα φιλολογικές και εικονογραφικές παραπομπές στην αρχαιότητα και στις αρχαιότητες. Για να σταθούμε μόνο στις γελοιογραφίες, μέσα στα τελευταία έξι χρόνια κυκλοφόρησαν εκατοντάδες που απεικονίζουν την ελληνική κρίση μέσα από αρχαία μυθολογικά και εικονογραφικά θέματα.²⁴ Προερχόμενα κυρίως από δυτικοευρωπαϊκές και βορειοαμερικανικές εφημερίδες και καλλιτέχνες, οι γελοιογραφίες και τα θέματά τους μοιάζουν οικεία: βρίσκουμε εκεί ιδέες όπως η τραγωδία, ο Δούρειος Ίππος, οι Άθλοι του Ηρακλή, ο Σίσυφος κ.ο.κ.²⁵ Η υλικότητα της αρχαιότητας μέσα από την εικονογραφική της απόδοση είναι κρίσιμη για τα μηνύματα που μεταδίδονται. Αγάλματα, αρχαίοι ναοί (με τον Παρθενώνα και την Ακρόπολη στην πρώτη γραμμή), κίονες

και αγγεία, που ανακαλούν σωματική αίσθηση, απτικότητα, αισθη-
τηριακή εγγύτητα και ιστορική σύνδεση με έναν τόπο.

Το 2010, στην *Guardian*, σ' ένα σκίτσο του γελοιογράφου Kipper Williams, ο Παρθενώνας προσφέρεται προς πώληση από τον πρώην πρωθυπουργό Γιώργο Παπανδρέου (τον άνθρωπο τον οποίο οι περισσότεροι Έλληνες θεωρούν υπεύθυνο για την έλευση των διεθνών πιστωτών και του ΔΝΤ στην Ελλάδα). Η γελοιογραφία αναφέρεται λοιπόν στην ανησυχία για την πώληση –πραγματική ή συμβολική– ακόμα και των «αναπαλλοτρίωτων κτήσεων» της κλασικής αρχαιότητας,²⁶ ανησυχία που, όπως είδαμε, επανεμφανίστηκε και το 2015, κατά τις διαπραγματεύσεις του Τσίπρα. Η Αφροδίτη της Μήλου, ένα από τα διασημότερα εμβλήματα της αρχαίας τέχνης, συμβαίνει συχνά να παριστάνει μετωνυμικά την Ελλάδα. Σε μια γελοιογραφία που δημοσιεύτηκε το 2012, του Κοσταρικανού σκιτσογράφου Arcadio Esquivel, η Αφροδίτη δεν μπορεί να οδηγήσει το ποδήλατο της ανάκαμψης αφού τα χέρια της είναι ακρωτηριασμένα. Σε μια άλλη όμως, δημοσιευμένη στην αριστερή ιταλική εφημερίδα *il Fatto Quotidiano* το 2016, εν μέσω μιας άλλης κρίσης, αυτής που σχετίζεται με τους πρόσφυγες του πολέμου στη Συρία, η Αφροδίτη βγάζει χέρια για να αγκαλιάσει τους μετανάστες. Προσωποποιημένα αγάλματα αφθονούν στο νεοελληνικό εθνικό φαντασιακό, φαίνεται όμως ότι ασκούν ιδιαίτερη συγκινησιακή έλξη και σε άλλους, ειδικά σε στιγμές κρίσης. Την ίδια στιγμή ένα άλλο εθνικό μοτίβο, που αφορά τον ακρωτηριασμό ή τον θρυμματισμό (αγαλμάτων και ναών, σωμάτων, του έθνους), καθρεφτίζεται στα σκίτσα αυτά, αποκαλύπτοντας ίσως μια ευρύτερη, ενδεχομένως οικουμενική γοητεία με τα κατάλοιπα και τα ίχνη της βίας. Και τα δυο αυτά θέματα, η προσωποποίηση και ο θρυμματισμός, συναντιούνται σε μια άλλη γελοιογραφία, βραζιλιανή αυτή τη φορά, που δείχνει τις Καρυάτιδες να γονατίζουν κάτω απ' το αφόρητο βάρος του ΔΝΤ.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, στις απεικονίσεις αυτές, κυριαρχεί το θέμα των ερειπίων και της ερείπωσης. Η Ελλάδα, θεωρημένη ως αιώνια χώρα ερειπίων, βιώνει μια νέα ερείπωση. Αν το μοτίβο των ερειπίων ήταν πάντα σαγηνευτικό για το δυτικό φαντασιακό, τουλάχιστον από τον 17ο αιώνα, συνδυασμένο με μελαγχολικούς

στοχασμούς περί θανάτου και παρακμής αλλά και σχετικά με την αναγεννητική δύναμη της φύσης, η εικονογραφική ανάμειξη αρχαίων και σύγχρονων ερειπίων δημιουργεί εδώ διαφορετικά και αλλόκοτα αποτελέσματα. Καθώς συσχετίζονται στενά με τα ερείπια της σημερινής κρίσης, τα κλασικά ερείπια αξιολογούνται αρνητικά.²⁷ Χάνουν τις συνδηλώσεις των ένδοξων κατορθωμάτων που εξακολουθούν να επιβιώνουν, έστω με αποσπασματικό τρόπο, κι αποκτούν απεναντίας συνδηλώσεις χαμένου μεγαλείου, ολοκληρωτικής και αμετάκλητης απώλειας, ίσως επίσης και αμέλειας εκ μέρους των σημερινών τους διαχειριστών. Η αντιπαράθεση αρχαίων και νέων ερειπίων δημιουργεί μια αίσθηση αλλοχρονισμού, ή αυτό που ο Johannes Fabian (1983) έχει ονομάσει «άρνηση συν-χρονικότητας»:²⁸ η Ελλάδα θεωρείται ξεχωριστό κι αποκομμένο έθνος, σάμπως η σημερινή κρίση να μην είναι πλανητικό φαινόμενο της εποχής μας, αλλά κάτι που δημιουργείται στην Ελλάδα και διαιωνίζεται από την Ελλάδα και μόνο.

Ένα επόμενο, έντονα έμφυλο μοτίβο αφορά τον ανάξιο απόγονο ή τον τυχαίο κάτοικο της αρχαίας γης, που προσωποποιείται στη φιγούρα του χοντρού, τεμπέλη, ηδονιστή Μεσογειακού άντρα, που είτε χορεύει σαν τον Ζορμπά ανάμεσα στα αιώνια ερείπια είτε αράζει πάνω τους, αδιάφορος για την ολέθρια κατάσταση της χώρας. Στη δεύτερη περίπτωση οι πιστωτές έχουν γίνει ολύμπιοι θεοί κι είναι έτοιμοι να ξεσπάσουν την οργή τους πάνω του, παριστάνοντας ίσως μια συμβολική οικειοποίηση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς ή επικυρώνοντας μια νοοτροπία αιώνων σε τμήματα των δυτικοευρωπαϊκών ελίτ, την πεποίθηση ότι είναι οι πραγματικοί απόγονοι και οι νόμιμοι ιδιοκτήτες της κλασικής κουλτούρας.

Τα ερείπια συχνά τα κατοικούν και τα στοιχειώνουν φαντάσματα, όπως παρατήρησε η Ann Stoler στις πρόσφατες σκέψεις της γύρω από τα ερείπια και την ερείπωση: ανακαλούν ανολοκλήρωτες ιστορίες.²⁹ Το ανακάτεμα αρχαίων και σύγχρονων ερειπίων υπενθυμίζει αναπόφευκτα τις ανολοκλήρωτες ιστορίες της συγκρότησης της Ελλάδας, ως οντότητας, στη νεωτερικότητα και στην ταύτισή της με την κλασική στιγμή – και, κατ' επέκταση, των δεσμών του χρέους και της οφειλής, που νοούνται ποικιλοτρόπως.

Εκφωνήθηκαν
λόγοι,

στρώθηκαν
κόκκινα χαλιά

καὶ ρίχτηκαν

στεφάνια

στη
θάλασσα.

Το κεντρικό θέμα σε πολλές, αν όχι στις περισσότερες, από αυτές τις κυρίως δυτικοευρωπαϊκές και αμερικανικές γελοιογραφικές απεικονίσεις είναι πάλι το χρέος. Εδώ όμως τα πράγματα γίνονται πιο πολύπλοκα. Σ' αυτούς τους σαφώς στερεοτυπικούς οπτικούς λόγους Ελλάδα σημαίνει κυρίως «η δόξα που ήταν η Ελλάδα»: η χώρα της αρχαίας εποχής που πρόσφερε ή μάλλον δώρισε στον δυτικό πολιτισμό τα πολιτισμικά και ιδεολογικά θεμέλια της Δύσης. Είναι επομένως μια χώρα απέναντι στην οποία η Δύση ήταν και είναι οφειλέτρια. Το ίδιο το γεγονός ότι οι λόγοι αυτοί εκφράζονται στη μυθολογική και εικονογραφική γλώσσα της αρχαιότητας, σ' έναν κώδικα που μπορεί να τον αποκρυπτογραφήσει η Δύση συνολικά, ή τουλάχιστον οι ελίτ της, είναι ένδειξη αυτής της οφειλής. Τώρα όμως τα πράγματα έχουν αντιστραφεί: η Ελλάδα είναι εκείνη που βρίσκεται να είναι βαριά χρεωμένη στη Δύση, ενώ οι σύγχρονοι κάτοικοί της παρουσιάζονται να ξεχνούν ή να αδιαφορούν για τις υποχρεώσεις τους. Θα μπορούσε λοιπόν, αντιστρέφοντας την ασυμμετρία χρέωσης/πίστωσης, το χρέος των δυτικών πιστωτών προς την Ελλάδα να διαγραφεί τώρα;

Πράγματι, η συνύφανση της αρχαιότητας και των αρχαιοτήτων με τα φαινόμενα της κρίσης μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα αν θεωρηθεί στο πλαίσιο της, κατάφορτης με εξουσία, διαλεκτικής του χρέους. Βλέπω την οφειλή όχι σαν καθαρά οικονομική συνθήκη αλλά σαν ηθική επιταγή, σαν παραγωγή της προσωπικής και εθνικής υποκειμενικότητας. Η οφειλή είναι επομένως ενσώματο, βιοπολιτικό φαινόμενο, που εκτυλίσσεται στο πεδίο της μνήμης και της χρονικότητας. Η σκέψη μου, εδώ, εμπνέεται από το βιβλίο του Maurizio Lazzarato *Η κατασκευή του χρεωμένου ανθρώπου* (2012) και από τα θεωρητικά του θεμέλια, που περιλαμβάνουν τη *Γενεαλογία της ηθικής* (1887) του Friedrich Nietzsche, καθώς και την ντελεζική ερμηνεία της.³⁰

Η ανάλυση του Lazzarato, που συνδυάζει τον Marx με τους Nietzsche και Deleuze, δεν περιορίζεται στον σύγχρονο νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό, αλλά στοχεύει στην κατανόηση της πολιτικής-φιλοσοφικής συγκρότησης της οφειλής στο παρελθόν και στο παρόν. Όπως σημειώνει: «Το επιστημολογικό υπόδειγμα [paradigm]

του κοινωνικού δεν δίνεται από την ανταλλαγή (οικονομική ή/και συμβολική), αλλά από την πίστωση. Στη βάση της κοινωνικής σχέσης δεν υπάρχει η ισότητα (της ανταλλαγής), αλλά η ασυμμετρία της χρέωσης/πίστωσης, που προηγείται, ιστορικά και θεωρητικά, της ασυμμετρίας της παραγωγής και της μισθωτής εργασίας». ³¹ Εντούτοις, η κατανόηση της αρχαιοπολιτικής διάστασης της σύγχρονης οφειλής, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα ελληνικά συμφραζόμενα, χρειάζεται να στηριχτεί περισσότερο στη νιτσεική αντίληψη του ζητήματος. Ο Nietzsche έφερε τη μνημονική και χρονική διάσταση στην ανάλυση του χρέους, ³² δηλώνοντας ότι το χρέος προς τους προγόνους παράγει μια τελολογική χρονικότητα κι ένα «χρέος υπάρξης», ένα χρέος/ενοχή που γίνεται «χρέος επ' άπειρον». ³³ Οι πρόγονοι γίνονται έτσι οι θεοί, «οι απώτεροι πρόγονοι, προς τους οποίους το χρέος δεν μπορεί ποτέ να εξοφληθεί». ³⁴

Μια εξέταση της αρχαιοπολιτικής της κρίσης αποκαλύπτει ότι δεν θα μπορέσουμε ποτέ να κατανοήσουμε πραγματικά τη σύγχρονη της μορφή και φύση όσο αγνοούμε το ιστορικό βάθος εκείνου που έχει χαρακτηριστεί ως η κρυπτοαποικιακή συγκρότηση της Ελλάδας. ³⁵ Στη διαδικασία αυτή η σχετική πολιτική ανεξαρτησία αποκτήθηκε με αντάλλαγμα μια βαριά οικονομική εξάρτηση, ενώ τα κυρίαρχα μοτίβα της εθνικής κουλτούρας που υιοθετήθηκε από τις κυρίαρχες ελίτ και τις αναδυόμενες μεσαίες τάξεις μιμήθηκαν τα αντίστοιχα της Δύσης. Κι ακριβώς αυτή η κρυπτοαποικιακή σχέση οδηγεί στην αναπαραγωγή των σύγχρονων οριενταλιστικών και οξιντενταλιστικών στερεοτύπων και σε φαινόμενα εσωτερικού οριενταλισμού και αυτοαποικιοποίησης. ³⁶ Στην εικονογραφία, όπως και σε πολλά φαινόμενα και δημόσιες τελετουργίες που συμβαίνουν στη σημερινή Ελλάδα (όπως αυτή η επίσημη τελετή στη Σαλαμίνα), υπάρχουν εμφανείς δεσμοί ανάμεσα στις κρυπτοαποικιακές συνυφάνσεις, όπως θεμελιώθηκαν αρχικά τον 19ο αιώνα, και τα σύγχρονά μας κρυπτοαποικιακά φαινόμενα, τόσο σε σχέση με την ίδια την κρίση του χρέους όσο και με τους αρχαιοπολιτικούς υπαινιγμούς της. Οι περισσότεροι κοινωνικοί δρώντες της Αριστεράς και της Δεξιάς κινούνται, από επιλογή ή από ανάγκη, σ' αυτό το ασύμμετρο κρυπτοαποικιακό έδαφος, χαράζοντας την πορεία τους μέσα από τη διαλεκτι-

κή του χρέους και της πίστωσης, και καταφεύγοντας περιστασιακά σε λόγους περί αναπαλλοτρίωτου: η Ακρόπολη δεν πωλείται.

Ένας λόφος γεμάτος θησαυρούς: η σάγκα της Αμφίπολης

Η συνεχιζόμενη σάγκα της ανασκαφής στον λόφο Καστά, στην Αμφίπολη, είναι μια ακόμα υπόθεση που αποκαλύπτει πολλά γύρω από το φαινόμενο της αρχαιοπολιτικής συγκρότησης της οφειλής. Αντί να εστιάσω στις αυστηρά επιστημονικές διαμάχες (που θα τις αφήσω στους ειδικούς στον υλικό πολιτισμό της Μακεδονίας), ενδιαφέρομαι κυρίως για τις δημόσιες διαστάσεις αυτής της υπόθεσης και για το ενδιαφέρον που προκάλεσε στους μη αρχαιολόγους, από διάφορους πολιτικούς μέχρι απλούς πολίτες που γοητεύτηκαν (και μερικοί παραμένουν γοητευμένοι) από αυτήν. Η Αμφίπολη είναι κοινωνικό φαινόμενο αλλά και μια σημαντική μελέτη περίπτωσης στην εθνογραφία και στην πολιτική της αρχαιολογίας, καθώς συνυφαίνεται με σύγχρονες κοινωνικές ανησυχίες στο ελληνικό τοπίο της κρίσης και πέρα από αυτό.

Θα ήθελα να ξεκινήσω με ένα απόσπασμα από μια ανάρτηση σε κάποιο αφανές ελληνικό ιστολόγιο, ανάρτηση που δημοσιεύτηκε στα τέλη Οκτωβρίου του 2014. Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε σε μια στιγμή που υπήρχε η αίσθηση ότι η ανασκαφή δεν θα έφερνε στο φως κάτι τόσο συγκλονιστικό όσο είχαν ελπίσει ορισμένοι: ανήκουστους θησαυρούς και σώματα μυθικών προσσωπικοτήτων.

Θάβουν την Άμφίπολην "Ελληνες!!!

Δέν θέλουν νά μάθουμε τὸ τί κρύβεται μέσα στὸ μνημεῖον. Δέν θέλουν νά ξέρουμε τὸ ἀπὸ ποῦ ἦλθαμε καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ ποῦ μπορούμε νά φθάσουμε.

Δέν θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νά διεκδικήσουμε τὴν κληρονομιά μας καὶ τὴν αὐτογνωσία μας, ὡς λαός!!! [...]

Μέσα ἐκεῖ ΕΙΝΑΙ ΒΕΒΑΙΟΝ πὼς εἶναι κατατεθειμένο μεγάλο τμήμα τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας μας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος γενικότερα, ποῦ ὅμως ΛΥΣΣΑΞΑΝ νὰ ἐξαφανίσουν. Δέν θέλουν...«ἐθνικιστικές» κορῶνες. Κάτι τέτοιο θὰ τοὺς χαλάσῃ τὰ σχέδια.

Και παρακάτω:

Θάβουν την Άμφίπολη με ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΑΤΙΜΕΣ ΜΕΘΟΔΕΥΣΕΙΣ που θα μπορούσε να εμπνευσθή ένας άνθελληνικός κρατικός μηχανισμός, που θέλει τὸν Ἑλληνα ΔΟΥΛΟ, ἄνευ ταυτότητας, ιστορίας, μέλλοντος!! [...]

Τὸ μνημεῖον εἶναι ἐκεῖ, εἶναι πανάρχαιον καὶ περιμένει νὰ μᾶς συστηθῆ καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύψουμε!!! Περιμένει νὰ τὸ ἀνακαλύψουμε διότι εἶπαμε: Ἡ Γῆ πλέον, σὲ ΟΛΟΝ τὸν πλανήτη, μὲ ὅλους τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα, ΞΕΡΝΑ Ἑλλάδα!!! Ἀλλὰ αὐτὸ ΔΕΝ ἀρέσει στὰ γιουσουφάκια καὶ στοὺς προσκυνημένους. Οὔτε στοὺς ΕΠΙΣΤΑΤΕΣ που ὄρισαν οἱ τραπεζίτες.

Τὸ μνημεῖον ΔΕΝ ἔχει συληθεῖ, ὅσον ἀφορᾶ στὰ ἀποδεικτικά του στοιχεία!!! Δὲν ἔχουν ἀρπάξει τὴν ταυτότητά του, ἀκόμη κι ἂν ἔχουν τυμβωρύχοι, κάθε ἐποχῆς, εἰσέλθει σὲ αὐτὸ, ἀποκομίζοντας κάθε εἴδους ἀρχαιότητος. Καὶ φυσικὰ κάτι τέτοιο δὲν μετατρέπει τὸ μνημεῖον σὲ κάποιο σκουπίδι!!! Ἀντιθέτως μάλιστα. Εἶναι ἐκεῖ καὶ περιμένει νὰ μᾶς μαρτυρήσῃ πολλὰ μυστικά γιὰ τὰ κομμάτια τῆς ἱστορίας μας που εἶτε ἀγνοοῦμε, εἶτε θέλουν οἱ ἰθύνοντες νὰ ἀγνοοῦμε!!!⁵⁷

Εἶναι πασίγνωστο ὅτι στὴν Ελλάδα (ὅπως καὶ σὲ πολλές ἄλλες χώρες) ἡ ἀρχαιολογία δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ ἐρευνα. Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας ἀκαδημαϊκὸς κλάδος, οὔτε πάλι εἶναι μόνο ἓνας γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς τοῦ κράτους, που πολὺ συχνὰ ταλαιπωρεῖ τὸν κόσμον με τὶς ἀπαιτήσεις του καὶ τὴν ἐπιβολὴ ὀρισμένων ρυθμίσεων στὴν οἰκοδομικὴ καὶ πολεοδομικὴ δραστηριότητα, καθὼς καὶ στὶς ἀγροτικὲς ἀσχολίες. Εἶναι ἐθνικὴ ἐπιστήμη, ἓνα πεδίο ὅπου τὸ ἐθνικὸ φαντασιακὸ παράγεται καὶ ἀναπαράγεται καθημερινά.³⁸ Εἶναι ἓνας τομέας στὸν ὁποῖο ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἐθνικοῦ σώματος πιστεύουν ὅτι ἔχουν δικαίωμα ἢ μᾶλλον ἱερὴ υποχρέωση νὰ παρέμβουν: μὴ ἀποστολὴ που εἶναι πολὺ σημαντικὴ γιὰ νὰ ἀφεθεῖ μόνο στα χέρια λίγων ἐπιστημόνων ἢ δημοσίων υπαλλήλων. Εἶναι ἐπίσης ἓνας χώρος στὸν ὁποῖο γίνονται ἀντικείμενο συζήτησης καὶ διαμάχης κάθε εἴδους μὴ ἀρχαιολογικὰ ζητήματα, ἀπὸ τὴν οἰκονομία καὶ τὴ λειτουργία τοῦ κράτους ἕως τὴν ἐννοια τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ευθύνης.

Ἐντούτοις, αὐτὸ που συνέβη γύρω ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς στὴν Ἀμφίπολη ἦταν κάτι πρωτόγνωρο, τόσο γιὰ τὴν Ελλάδα ὅσο καὶ διεθνῶς. Σκεφτεῖτε μόνο τὸν ἀπίστευτο ἀριθμὸ δημοσιευμάτων που ἐμφανίστηκαν στὰ μίντια μέσα στα τέσσερα προηγούμενα χρόνια (ὡς τὸ τέλος τοῦ 2015) καὶ εξακολουθοῦν νὰ ἐμφανίζονται ἕως σήμε-

ρα, ἀν καὶ με μικρότερη συχνότητα· τὴν ἀπόφαση πολλῶν ΜΜΕ νὰ διατηροῦν τὸ θέμα στὴν πρώτη σελίδα γιὰ ολόκληρες βδομάδες, παραγκωνίζοντας πολέμους καὶ πολιτικὲς κρίσεις· τὸν ἀριθμὸ τῶν μὴ ἐιδικῶν που δημιουργήσαν ομάδες συζήτησης στὸ διαδίκτυο, δημοσίευσαν τὶς δικές τους ἐρμηνείες καὶ ἐφτίαξαν τρισδιάστατες ἀναπαραστάσεις τοῦ μνημείου. Μία ἀπὸ τὶς πολλὲς ομάδες στὸ Facebook ἐφτάσε τὰ 47.000-49.000 μέλη, ἀπὸ τὴν Ελλάδα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὲς ἄλλες χώρες, ἐνῶ τὰ σχετικὰ βίντεο στὸ YouTube μετρᾶνε ἑκατοντάδες χιλιάδες ἐπισκέψεις. Κι ὅσο γιὰ τὸ πάθος που ξύπνησε τὸ θέμα αὐτὸ, τὰ ἀποσπάσματα που παραθέσαμε προηγουμένως μιλᾶνε ἀπὸ μόνονα τους.

Ἔχουμε λοιπὸν μπροστὰ μας ἓνα ἀρχαιολογικὸ φαινόμενο, ὄχι μὴ ἀπλὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπόθεση. Ἡ, πιο σωστὰ, ἔχουμε ἓνα κοινωνικὸ καὶ δημόσιο φαινόμενο που διαδραματίζεται σὲ ἀρχαιολογικὸ σκηνικό. Καὶ τὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα εἶναι: τί ἦταν λοιπὸν ἐκεῖνο που ἔδωσε στὸ φαινόμενο τέτοια διάχυτη γοητεία καὶ κοινωνικὴ ἐπιρροή – ἐπιρροή που φαίνεται νὰ ξεπέρασε ἀκόμα καὶ ἐκεῖνη που εἶχαν δημιουργήσει οἱ ἀνακαλύψεις τῆς Βεργίνας ἀπὸ τὸν Μανόλη Ἀνδρόνικο τὴ δεκαετία τοῦ 1970 (μὴ στιγμὴ που παραλληλίζεται συνήθως με τὴν Ἀμφίπολη);

Ἡ παραπάνω ἀνάρτηση ἱστολογίου ἀξίζει σοβαρὸ στοχασμὸ καὶ ἀνάλυση, με τὶς σκόπιμες καὶ τὶς ἀκούσιες ἐιρωνείες τῆς καὶ τὴ ρητορικὴ ἀντικειμενοποίηση τῆς ἱστορίας, που θεωρεῖται σάμπως νὰ ἦταν ἓνα κρυμμένο τέχνηργο, ἀποτεθειμένο, ἐπτασφράγιστο ἢ ἐσκεμμένα θησαυρισμένο μέσα στὸν τάφο. Ἡ θέση τῆς Ἀμφίπολης ἔχει χαρακτηριστεῖ ταφικὸ μνημεῖο καὶ, ἐιρωνικά, ὁ συγγραφέας του ἀποσπάσματος ἀναφέρεται ἐδῶ σὲ μὴ πράξη ταφῆς. Στὴν περίπτωσή αὐτή, ὅμως, δὲν πρόκειται γιὰ τοὺς ἀρχαίους που ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς σύγχρονους, πιο συγκεκριμένα τὸ πολιτικὸ καὶ τὸ ἀκαδημαϊκὸ κατεστημένο, που θάβουν –σύμφωνα με τὸν συγγραφέα τουλάχιστον– ἓνα μοναδικὸ μνημεῖο καὶ τὶς ἀλήθειες που φυλάσσει. Ἐδῶ εἶναι τὸ κατεστημένο ἐκεῖνο που καταπολεμᾷ τὸ ἔθνος καὶ τὶς ἐθνικὲς ἀλήθειες, ἓνα κατεστημένο που εἶναι ταυτόχρονα πολιτικὸ, οἰκονομικὸ, πανεπιστημιακὸ καὶ γραφειοκρατικὸ. Προσέξτε ὅτι ἐμφανίζεται ἐδῶ καὶ τὸ τραπεζικὸ κατεστημένο, ἐνῶ ἀνα-

Το ίδιο
το μνημείο

αποκτά
δραστηκότητα:

γίνεται
πρόσωπο

που
πασχίζει

να
ακουστεί.

καλούνται επίσης διάφορες βαρυσήμαντες ιστορικές στιγμές του εθνικού αφηγήματος –ιδιαίτερα το οθωμανικό παρελθόν– σε μια διαλεκτική μεταξύ υποτέλειας και ανεξαρτησίας. Σημειώστε, τέλος, ότι και το ίδιο το μνημείο αποκτά δραστηκότητα: γίνεται πρόσωπο που πασχίζει να ακουστεί.

Σε ένα άλλο ανεπίσημο έγγραφο, ένα φυλλάδιο που κυκλοφόρησε ιδιωτικά, τον Σεπτέμβριο του 2014 από κάποιο συνταξιούχο αρχιτέκτονα (ο οποίος μου το παρέδωσε ιδιοχείρως, σε αρχαιολογικό συνέδριο στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 2015), διαπιστώνουμε μια ανάλογη δυσπιστία απέναντι στο πολιτικό και το αρχαιολογικό κατεστημένο, ενώ η περίπτωση της Αμφίπολης χρησιμοποιείται και πάλι ως εφιαλτήριο για έναν ευρύτερο λόγο. Προσέξτε, παρακάτω, την αντιπαράθεση της Αμφίπολης, στη θέση ενός αναδυόμενου συμβολικού κέντρου για τον ελληνισμό, προς την «αντι-πόλη» της Αθήνας ως απαξιωμένο εθνικό κέντρο, κυρίως επειδή είναι πρωτεύουσα ενός κράτους που θεωρείται ανάξιο της εθνικής κληρονομίας την οποία του έχουν εμπιστευτεί. Επιπλέον, μια τέτοια δήλωση δίνει συνέχεια σε ένα θέμα που είχε αναπτυχθεί ήδη από την εποχή των ανακαλύψεων της Βεργίνας: τη μετατόπιση της έμφασης στον εθνικό αρχαιοπολιτικό λόγο από τον Νότο προς τον Βορρά, από την Αθήνα του 5ου π.Χ. αιώνα στη Μακεδονία του 4ου π.Χ. αιώνα, καθώς και από την αρχαία δημοκρατία της πόλεως στον προσλαμβανόμενο ως милитарισμό των αρχαίων Μακεδόνων.

Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι που ανάγκασαν τον πρωθυπουργό να χαρακτηρίσει τον τύμβο της Αμφίπολης «τον μεγαλύτερο των Βαλκανίων», σάμπως να υπήρχε κι άλλος ανάλογος πολιτισμός στα Βαλκάνια, και γιατί δεν είπε «ο μεγαλύτερος στον κόσμο»; Ποιοι είναι αυτοί που θέλουν να υποβιβάσουν τον ελληνικό πολιτισμό σήμερα και ιδιαίτερα την ιστορία του ελληνικού λαού; [...] Οι σφίγγες [που βρέθηκαν στην είσοδο του τάφου] χαράζονται σε νομίσματα από το 530 π.Χ.· ενδέχεται να στέκονταν εκεί για την προστασία ενός μέρους που σχετίζεται με θησαυρό. [...] Αν συγκρίνουμε τα επιτεύγματα στην Αμφίπολη, που δημιουργήθηκαν πριν 2.500 χρόνια, με τα σημερινά καμώματα της αντι-πόλης των Αθηνών, μπορούμε τότε να καταλάβουμε το ποιόν των εθνικών ηγετών, τις ικανότητές τους και τους συμβούλους-γραφειοκράτες τους, εκείνων που κυβέρνησαν αυτό τον τόπο από τη στιγμή της απελευθέρωσής του.³⁹

Εδώ ο αρχιτέκτονας και συγγραφέας αυτού του φυλλαδίου (ο οποίος κάνει εκεί μερικές τεχνικές παρατηρήσεις σχετικά με την ανακάλυψη, με λεπτομερή φωτογραφική τεκμηρίωση) υπονοεί ότι η «αντι-πόλη» της Αθήνας και το έθνος-κράτος που εκπροσωπεί αυτή δεν μπόρεσαν να ξεπληρώσουν το χρέος τους προς τους προγόνους δημιουργώντας κατορθώματα αντάξια εκείνων στην Αμφίπολη. Επίσης, συνδυάζει άμεσα αυτό το γεγονός με τον προσδοκώμενο και κρυμμένο στον τάφο θησαυρό, την αποκάλυψη του οποίου δεν μπορούμε να την εμπιστευτούμε στο κατεστημένο της χώρας. Καλεί εντούτοις τον κόσμο να είναι έτοιμος για την «ανάσταση του έθνους».

Αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι η Αμφίπολη δεν είναι ένα μνημείο που ανακαλύφθηκε πρόσφατα. Η αρχαία πόλη, φημισμένη από την αρχαιότητα, εξερευνήθηκε από αρχαιολόγους και λόγιους από τον 19ο αιώνα. Ο λόφος του Καστά, ιδιαίτερα, ήταν πολύ γνωστός στους ντόπιους για αιώνες και στους αρχαιολόγους από τη δεκαετία του 1960 τουλάχιστον. Ο Δημήτρης Λαζαρίδης, έφορος αρχαιοτήτων της περιοχής, ο οποίος ανέσκαφε τα νεκροταφεία της πόλης από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, ξεκίνησε ανασκαφές στον ίδιο τον λόφο το 1964. Αποκάλυψε μέρος του κυκλικού περιμετρικού τοίχου, φτιαγμένου από ασβεστόλιθο και καλυμμένου με μάρμαρο, ο οποίος περιβάλλει τον φυσικό λόφο. Επανήλθε το 1971 και, έχοντας εκτιμήσει λίγο πολύ σωστά την περιφέρεια του τοίχου, επικέντρωσε την προσπάθειά του στην κορυφή του λόφου, όπου ανέσκαψε μια σειρά τάφων της Εποχής του Σιδήρου. Το εύρημά του έδειχνε τη σπουδαιότητα της συγκεκριμένης τοποθεσίας πολύ πριν από τον 4ο αιώνα π.Χ., την εποχή στην οποία έχει εστιάσει η τρέχουσα συζήτηση. Οι έρευνές του στην περιοχή διακόπηκαν με τον θάνατό του, το 1985, όμως οι επόμενοι έφοροι συνέχισαν τις εργασίες. Για περίπου τρεις δεκαετίες τα ευρήματά τους στην Αμφίπολη τραβούσαν κατά καιρούς τη δημόσια προσοχή και έφταναν κάποτε και ως τον διεθνή τύπο. Μόνο όμως η νέα φάση των ανασκαφών, με διευθύντρια την Κατερίνα Περιστέρη, έγινε μιντιακό και δημόσιο φαινόμενο, κυρίως κατά την ανασκαφική περίοδο του 2014 και εφεξής.⁴⁰ Ανάμεσα στα πιο εντυπωσιακά ευρήματα που ήρθαν στο φως σ' αυτή τη φάση των ερευνών ήταν δυο σφίγγες, δυο γυναικεία αγάλματα –οι

λεγόμενες καρυάτιδες– και ένα ψηφιδωτό. Ήταν όμως ο τεράστιος χτιστός περίβολος (με περιφέρεια 497 μέτρα, ένα από τα πιο εντυπωσιακά στοιχεία του μνημείου) εκείνο που έχει προκαλέσει τις πιο τολμηρές φαντασιοκοπίες, ιδιαίτερα καθώς το κοινό αφέθηκε να πιστεύει, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια των νέων ανασκαφών, ότι ο τοίχος περικλείει έναν εξ ολοκλήρου τεχνητό λόφο, κάτι που σήμερα ξέρουμε ότι δεν ισχύει.

Οι νέες ανασκαφές έχουν εκτυλιχθεί μέσα σ' ένα κοινωνικό κλίμα πολύ διαφορετικό από εκείνο που υπήρχε κατά τις πρώιμες ανασκαφές του Λαζαρίδη και κατά τις ανασκαφές του Ανδρόνικου στη Βεργίνα, τη δεκαετία του 1970 – στιγμή που συχνά ανακαλείται κατά την παρούσα ανασκαφή στην Αμφίπολη, όπως ήδη είπαμε. Καταρχάς, τη δεκαετία του 1990 η Μακεδονία έγινε ξανά ένα φορτισμένο, αμφισβητούμενο εθνικό έδαφος και, από τότε και στο εξής, οι προσλαμβανόμενες ως απειλές από τον Βορρά έγιναν επανειλημμένα αντικείμενο εθνικής ανησυχίας. Αρχαιολογικά ευρήματα στην περιοχή αυτή, ειδικά μάλιστα ευρήματα από την κλασική και την ελληνιστική περίοδο, θεωρείται ότι αφορούν άμεσα το εθνικό αυτό ζήτημα και τις σχετικές διαμάχες και έγνοιες. Επιπλέον, αν τα εθνικά υποκείμενα νιώθουν γενικώς την ανάγκη ή μάλλον την υποχρέωση να παρεμβαίνουν σε αρχαιολογικά ζητήματα, σήμερα τέτοιες παρεμβάσεις είναι πολύ πιο συχνές κι εμφανείς και είναι ευκολότερο να γίνουν: τα νέα αρχαιολογικά ευρήματα και οι σχετικές ειδήσεις κυκλοφορούν αμέσως και σε όλο τον κόσμο στο διαδίκτυο και οποιοσδήποτε πολίτης έχει πρόσβαση σ' αυτό μπορεί δυνητικά να γίνει αρχαιολογικός σχολιαστής ή ακόμα και εναλλακτικός αρχαιολόγος.⁴¹ Και, το σπουδαιότερο ίσως, αυτή η ανασκαφή συνέβη εν μέσω της χειρότερης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που γνώρισε η χώρα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Και όμως, παρά τις μεγάλες περικοπές στον προϋπολογισμό κάτω από το σύνθημα της λιτότητας, κατάσταση που έχει πάρει διαστάσεις ανθρωπιστικής κρίσης, η ανασκαφή χρηματοδοτήθηκε γενναιόδωρα από το κράτος και από ιδιώτες δωρητές – από κρατικά κεφάλαια έλαβε πάνω από μισό εκατομμύριο ευρώ, από το 2013 ως το 2015 μόνο.⁴² Το ποσό αυτό είναι πρωτοφανές για μια

ανασκαφή που έχει αιτιολογηθεί ως σωστική επιχείρηση.⁴³ Αξιοσημείωτο επίσης το ότι, ιδιαίτερα μετά τον Αύγουστο του 2014, η ανασκαφική εργασία διεξήχθη χωρίς περιορισμούς, κάτω από αστυνομική προστασία, και χωρίς δικαίωμα πρόσβασης ακόμα και σε άλλους αρχαιολόγους κι ακόμα λιγότερο στο κοινό.

Ήδη το φθινόπωρο του 2012 οι ανασκαφείς δημοσιοποίησαν ορισμένες μεγαλεπήβολες διακηρύξεις. Τονίζοντας τις διαστάσεις του περιβόλου και αφήνοντας να εννοηθεί ότι ο λόφος είναι εξ ολοκλήρου τεχνητός, μιλούσαν για ένα «μοναδικό» μνημείο.⁴⁴ Υπονοούσαν, και κατά καιρούς δήλωσαν σαφώς, ότι «σημαντικές προσωπικότητες» ήταν θαμμένες εκεί.⁴⁵ Προχωρούσαν μάλιστα σε απευθείας συγκρίσεις με τη Βεργίνα, με τη δήλωση ότι ένας τέτοιος εντυπωσιακός περίβολος δεν υπάρχει ούτε καν σ' αυτή την εμβληματική θέση.⁴⁶ Αυτός ο αρχικός γύρος διακηρύξεων, το 2012-2013, προκάλεσε ένα πρώτο ξέσπασμα μιντιακής και δημόσιας φρενιτίδας σχετικά με το τι θησαυρούς θα μπορούσε να κρύβει ένα τέτοιο τεράστιο και μοναδικό μνημείο και σχετικά με το αν ο νεκρός του τάφου ήταν όντως το διασημότερο τέκνο της Μακεδονίας, ο ίδιος ο Μέγας Αλέξανδρος. Η λέξη «θησαυρός» χρησιμοποιήθηκε επανειλημμένα σε επίσημες κι ανεπίσημες, αρχαιολογικές και πολιτικές δηλώσεις για την Αμφίπολη. Η σύνδεση με τη Βεργίνα επαναλαμβανόταν κι αυτή διαρκώς. Επιπλέον, αν ο Ανδρόνικος, ο κατεξοχήν εθνικός αρχαιολόγος, είχε λειτουργήσει σαν μεγάλος σαμάνος του έθνους, κάποιος που κατέβηκε στον άλλο κόσμο για να επικοινωνήσει με τους νεκρούς και να φέρει στους ζωντανούς τα μυστικά τους, οι ανασκαφείς της Αμφίπολης έμοιαζε να ήθελαν όχι απλώς να παραθέσουν αυτή τη βασική στιγμή της εθνικής μνήμης, αλλά να την επαναλάβουν με μια νέα κάθοδο στον Άδη.⁴⁷ Και φαίνεται ότι βιάζονταν πάρα πολύ να την πραγματοποιήσουν: μετά την παρουσίασή τους στη Θεσσαλονίκη το 2013, στη συνάντηση για το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη, αναφέρθηκε ότι η ανασκαφή προχωρούσε υπερβολικά γρήγορα, χρησιμοποιώντας μπουλντόζες. Η πρωτοφανής δημόσια και μιντιακή ανταπόκριση αιφνιδίασε το Υπουργείο Πολιτισμού. Τον Αύγουστο του 2013 η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων υποχρεώθηκε να εκδώσει ανακοίνωση διευκρινίζοντας ότι, τουλάχιστον στο

δεδομένο στάδιο της ανασκαφής, «οποιαδήποτε ταύτιση με ιστορικά πρόσωπα στερείται επιστημονικής τεκμηρίωσης και είναι παρακινδυνευμένη».⁴⁸ Η δήλωση αυτή, όμως, δεν αρκούσε για να καταπνίξει την εικονολογία.

Όταν έληξε η ανασκαφική περίοδος του 2013, τα πράγματα ηρέμησαν, όχι όμως για πολύ. Ήδη από τις αρχές του 2013 οι ανασκαφείς είχαν αναγγείλει ότι ο λέοντας της Αμφίπολης (άγαλμα με ύψος πέντε μέτρα, που χρονολογείται από τον 4ο αιώνα π.Χ. και είχε βρεθεί κερματισμένο στις αρχές του 20ού αιώνα, κατά τους βαλκανικούς πολέμους, και είχε αποκατασταθεί το 1937) ήταν αρχικά τοποθετημένος στην κορυφή του λόφου Καστά, δηλαδή στην κορυφή του λόφου της Αμφίπολης. Παρά τις επιστημονικές αμφιβολίες, αυτή η αναγγελία ενίσχυσε τη μεγαλειώδη εικόνα του μνημείου και τροφοδότησε περαιτέρω τις προσδοκίες του κοινού και των μίντια.⁴⁹

Ήταν όμως το καλοκαίρι του 2014 που ο παροξυσμός απέκτησε γιγάντιες διαστάσεις κι έγινε παγκόσμιο μιντιακό φαινόμενο. Μια επίσκεψη του πρωθυπουργού Αντώνη Σαμαρά λειτούργησε σαν καταλύτης. Γνωστός για τις σκληροπυρηνικές απόψεις του στην εξωτερική πολιτική, ο Σαμαράς έχει συνδέσει στενά την πολιτική του σταδιοδρομία με τη Μακεδονία και τη διαμάχη γύρω από το όνομα της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας που συνορεύει με την Ελλάδα (το 1992 υποχρεώθηκε να παραιτηθεί από τη θέση του υπουργού Εξωτερικών λόγω της θέσης του στο εν λόγω ζήτημα). Όταν ο Σαμαράς επισκέφθηκε τη θέση, τον Αύγουστο του 2014, δεν του έγινε η καθιερωμένη ξενάγηση από τους ανασκαφείς, ούτε κι αυτός έκανε τα συνηθισμένα σχόλια που κάνουν οι πολιτικοί σε τέτοιες περιστάσεις, εκφράζοντας την υποστήριξή τους στο έργο των αρχαιολόγων. Απεναντίας, στάθηκε ο ίδιος μπροστά στην είσοδο του μνημείου και, κάτω από τις σφίγγες, έκανε μια λεπτομερέστατη περιγραφή του, υιοθετώντας, κατά κάποιον τρόπο, την περσόνα του πολιτικού-αρχαιολόγου. Έκλεισε δηλώνοντας: «Είναι βέβαιο ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα εξαιρετικά σημαντικό εύρημα».⁵⁰ Ωστόσο, έκανε φανερό ότι αναφερόταν όχι σε ό,τι είχε ήδη βρεθεί έως τότε αλλά σε ό,τι έμελλε να βρεθεί στο άμεσο μέλλον, αναφερόμενος σε πράγματα που κρύβονταν πίσω από τη χτιστή είσοδο του

Γιάννης Παμμάκης
Οποιοσδήποτε
σκελετός,

Κάποια χρέη δεν μπορούν να εξοφληθούν ποτέ

μνημείου καθώς και στον περίφημο νεκρό. «Κάντε υπομονή λίγες μέρες», σύστησε στο εθνικό σώμα. Με τον τρόπο αυτόν, όμως, δεν τροφοδότησε απλώς περισσότερο τις δημόσιες προσδοκίες, αλλά επέβαλε κι ένα χρονικό πλαίσιο στην αρχαιολογική έρευνα, ασκώντας πίεση στην ομάδα. Υπαγόρευσε επίσης τις προτεραιότητες της έρευνας, δηλώνοντας ότι το επόμενο ερώτημα που ζητούσε απάντηση ήταν: ποιος ήταν θαμμένος εκεί; Κι αυτό που συνέβη μετά την επίσκεψή του ήταν πρωτοφανές: οι ανασκαφείς επιτάχυναν τον ρυθμό της εργασίας τους για να ανταποκριθούν στην πρωθυπουργική προφητεία. Δημοσιογράφοι από όλο τον κόσμο έτρεξαν στην Αμφίπολη και για μήνες αυτή ήταν η πρώτη είδηση στην Ελλάδα. Τα εντυπωσιακά ευρήματα αρχαίας τέχνης που ακολούθησαν μπορεί να μην απάντησαν στο ερώτημα για τον ένδοξο νεκρό, έδωσαν όμως τουλάχιστον κάποια υλική υπόσταση στη ρητορική περί θησαυρών. Εντωμεταξύ, το χρονοδιάγραμμα παρατεινόταν ενώ πολλαπλασιάζονταν τα δημοσιεύματα σε έντυπα και διαδίκτυο.

Κάποια στιγμή τον Νοέμβριο του 2014, καθώς δεν είχαν βρεθεί λείψανα, τα πράγματα άρχισαν να παίρνουν δυσάρεστη τροπή. Είχε γίνει προφανές ότι, αντίθετα με προγενέστερες δηλώσεις της διευθύντριας της ανασκαφής, το μνημείο είχε συληθεί στο παρελθόν. Επιπλέον, διάφορες φωνές στην ακαδημαϊκή κοινότητα αμφισβήτησαν ανοιχτά τη χρονολόγησή του και δημιούργησαν αμφιβολίες γύρω από τις ερμηνείες των ανασκαφών για τα ευρήματα. Οι ίδιοι οι ανασκαφείς φαινόταν να υπαινίσσονται ότι έφταναν σε αδιέξοδο. Μετά τις τεράστιες προσδοκίες που είχαν δημιουργήσει αυτό προκάλεσε μεγάλη και γενική απογοήτευση. «Η ανασκαφή στην Αμφίπολη – και στο τέλος ντουβάρι» διακήρυξε ένας τίτλος, «Μας δουλεύουν ψιλό γαζί με την Αμφίπολη» δήλωνε ένας άλλος, «Το απόλυτο τίποτα έχει ο τάφος της Αμφίπολης» κραύγαζε ένας τρίτος.⁵¹ Μετά από όλες τις διακηρύξεις για σημαντικά μυστικά και για σπουδαίους θησαυρούς που θα έρχονταν στο φως απέμεινε μόνο «το απόλυτο τίποτα», η πλήρης απογοήτευση. Η είδηση ότι η ανασκαφή πλησίαζε στο τέλος έφερε απελπισία. Παρά τις αρχαιολογικά σημαντικές ανακαλύψεις, παρά τα μοναδικά ευρήματα, η ανασκαφή καταγράφηκε ως αποτυχία στο φαντασιακό του

οποιοσδήποτε
σώμα

Θα
αρκούσε .

κοινού. Κάποιοι κατηγορήσαν τους αρχαιολόγους ότι κρύβουν πράγματα, ότι φοβούνται να αντικρίσουν τις εθνικές αλήθειες, τα συνταρακτικά μυστικά που επρόκειτο να αποκαλυφθούν. Άλλοι συνέχισαν να πιστεύουν ότι οι ανασκαφές είχαν μόλις αρχίσει, ότι υπήρχαν πολλοί ακόμα ταφικοί θάλαμοι στον λόφο, πολλές κρυφές κόγχες, υπόγεια περάσματα και στοές.

Πράγματι, η ιδέα των κρυφών, υπόγειων στοών ήταν ένα θέμα που εμφανίστηκε επανειλημμένα – πλάι σε διάχυτες δοξασίες περί απόκρυφης γεωμετρίας και σχετικά με την υποτίθεται εσκεμμένη τοποθέτηση της Αμφίπολης στην κορυφή κάποιων ιερών τριγώνων. Κι έτσι, «Αμφίπολη και ο μυστηριώδης υπόγειος κόσμος της» ήταν ο τίτλος μιας ανάρτησης σε ιστολόγιο, όπου διαβάζουμε:

Αυτό που υποψιαζόμαστε είναι πως υπάρχει ένας υπόγειος κόσμος και τα μαντεία και οι μνημιαίοι χώροι είναι πύλες για τον κάτω κόσμο. Η γνωστή κάθοδος στον Άδη. Εκεί πού πήγε ο Πλούτωνας την Περσεφόνη. [...] Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν στην θεωρία της «κοίτης Γης», και ότι υπάρχουν ζωντανοί πολιτισμοί που ζουν στα έγκατα του πλανήτη μας και μάλιστα είναι προηγμένοι τεχνολογικά. [...] Γιατί λοιπόν να έχουμε ακόμα αμφιβολία πως κάτω από τον τύμβο της Αμφιπόλεως ξεκινάει ένας υπόγειος κόσμος, μια διαδρομή πού φθάνει πολύ μακριά;⁵²

Ίσως εκείνο που προκάλεσε, περισσότερο από καθετί άλλο, αυτές τις τραυματικές αντιδράσεις όταν αναγγέλθηκε το τέλος της ανασκαφής ήταν η υπονοούμενη απουσία ενός σώματος, ενός ανθρώπινου σκελετού. Οποιοσδήποτε σκελετός, οποιοδήποτε σώμα θα αρκούσε. Τα οστά θα αντιμετωπίζονταν με ευλάβεια, θα τους απονέμονταν τίτλοι και τιμές, μάλιστα θα λατρεύονταν με τελετές αντάξιες για βασιλιά. Αντίθετα όμως με τη Βεργίνα, στην περίπτωση αυτή δεν υπήρξαν ιερά λείψανα κι επομένως ούτε επακόλουθα προσκυνήματα.

Έπειτα, λίγες μέρες αργότερα, σώματα βρέθηκαν, και όχι ένα μα πολλά: για την ακρίβεια, πέντε. Ενώ οι ανασκαφείς μίλησαν αρχικά για έναν σκελετό, αναζωπυρώνοντας τις φήμες ότι θα μπορούσε να ήταν κάποια φημισμένη προσωπικότητα, δεν ήταν μία, αδιατάρακτη ταφή, αλλά μάλλον τα ανακατεμένα και διαταραγμένα, αποδιαρθρωμένα σκελετικά κατάλοιπα διάφορων ατόμων,

κάποια ανθρώπινα και κάποια ζωικά. Τα ανθρώπινα λείψανα προέρχονταν από μια γυναίκα, δυο άντρες, ένα νήπιο και ένα ακόμα αποτεφρωμένο άτομο. Το Υπουργείο Πολιτισμού δημοσιοποίησε τη σχετική ανακοίνωση μόλις έξι μέρες πριν από τις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015. Και παρότι οι οστεοαρχαιολόγοι που εξέτασαν το υλικό απέφυγαν κάθε εικασία ως προς την ταυτότητα των νεκρών και δεν μίλησαν για γενετική ή άλλη σχέση μεταξύ των σκελετών, ανώνυμοι «ερευνητές του Υπουργείου Πολιτισμού» δήλωναν, χωρίς να παραπέμπουν σε κάποια συγκεκριμένα στοιχεία, ότι «το επικρατέστερο σενάριο [...] δείχνει την Ολυμπιάδα, μητέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου».⁵³ Με τη δήλωση αυτή οι εθνικές ελπίδες διατηρήθηκαν ζωντανές, τουλάχιστον μέχρι τις εκλογές. Ωστόσο, καμία οστεοαρχαιολογική ή συμβατική αρχαιολογική μαρτυρία δεν ήρθε να υποστηρίξει τέτοιες διασυνδέσεις και έτσι οι ανασκαφείς αποφάσισαν να απορρίψουν τα οστεοαρχαιολογικά ευρήματα χωρίς παραπέρα σκέψη. Σε μια συνέντευξη του Φεβρουαρίου 2015 η διευθύντρια των ανασκαφών δήλωσε: «Πρέπει να εστιάσουμε στο ίδιο το μνημείο και όχι στα κόκαλα, που για μένα δεν σημαίνουν πολλά. Δεν μπορείς να χρονολογήσεις από τους νεκρούς. Για μένα οι σκελετοί δεν έχουν νόημα. Αποπροσανατολίζουν την έρευνα».⁵⁴

Υπήρξαν και επόμενα επεισόδια στη σάγκα, στα τέλη του 2015 και στις αρχές του 2016, όταν οι ανασκαφείς ανάγγειλαν, βασισμένοι σε επιγραφές που βρέθηκαν κοντά στη σημερινή θέση του Λέοντα της Αμφίπολης, καθώς και σε κάποια ανάγλυφα που βρέθηκαν κοντά στο λόφο Καστά, ότι το μνημείο χτίστηκε για τον Ηφαιστίωνα, στρατηγό, στενό φίλο και πιθανώς (σύμφωνα με μερικές αρχαίες και νεότερες πηγές) εραστή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ανακοινώθηκε επίσης ότι ήταν ο ίδιος ο Αλέξανδρος που έδωσε την εντολή για να κατασκευαστεί το μνημείο. Η υπόθεση αυτή αμφισβητήθηκε από διακεκριμένους αρχαιολόγους καθώς δεν είχε εμπειρική υποστήριξη,⁵⁵ προκάλεσε όμως ταυτόχρονα μεγάλη σύγχυση στη δημόσια σφαίρα, βάζοντας σε δοκιμασία τις ανοχές τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη σεξουαλική ελευθερία, π.χ. ένα ηλεκτρονικό περιοδικό αναρωτήθηκε, μισοσοβαρά μισοαστεία, αν το επόμενο Gay Pride θα γίνει στην Αμφίπολη.⁵⁶ Οι ανασκαφείς και οι συνεργά-

τες τους επέμειναν στη σχέση με τον Ηφαιστίωνα, παρουσιάζοντας αποσπάσματα από ένα ανάγλυφο που βρέθηκε 120 μέτρα μακριά από τον λόφο, στο οποίο ισχυρίστηκαν ότι αναγνώρισαν ένα πορτρέτο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι εικασίες αυτές αμφισβητήθηκαν σφοδρά από άλλους αρχαιολόγους,⁵⁷ και παρότι το ενδιαφέρον του κοινού και των μίντια καταλάγιασε, οι εμπορικές συνέπειες αυτής της περιπέτειας είναι εμφανείς. Στα τέλη του 2015 ο διάσημος σχεδιαστής επιτραπέζιων παιχνιδιών Reiner Knizia λάνσαρε ένα παιχνίδι με θέμα την Αμφίπολη, το οποίο διατέθηκε άμεσα στην Ελλάδα – κάτι που δείχνει πόσο γρήγορα μπορεί η αγορά να προσαρμοστεί και να εκμεταλλευτεί τα εθνικά φαντασιακά.

Αμφίπολη: μια απόκρυφη οικονομία εν δράσει;

Γιατί η σάγκα της Αμφίπολης έγινε τόσο ηχηρό κοινωνικό και μιντιακό φαινόμενο; Και πώς σχετίζεται με την έρευνά μου σχετικά με τη διαλεκτική της οφειλής στο πλαίσιο της κρίσης; Για να κατανοήσουμε την υπόθεση αυτή, πρέπει να την εντάξουμε στους ευρύτερους λαϊκούς λόγους γύρω από το κυνήγι θησαυρών, λόγους που περικλείουν και την αρχαιολογία αλλά είναι προγενέστεροι της εγκαθίδρυσης του επαγγελματικού αρχαιολογικού μηχανισμού. Πράγματι, αυτό το κοινωνικό δράμα οργανώθηκε γύρω από τη διαλεκτική της απόκρυψης και της αποκάλυψης, της ορατότητας και της αφάνειας, των υλικών πραγμάτων και ουσιών που είναι κρυμμένα, συνήθως κάτω από το έδαφος ή σε σκοτεινές σπηλιές, και που μεταφέρουν κάποια ιδιαίτερη επαγγελία: μια υπόσχεση πλουτισμού, ενός τεράστιου και ανήκουστου πλούτου, μια ελπίδα σωτηρίας. Πολλοί λόγοι και συμβάντα γύρω από κυνήγι θησαυρού έχουν καταγραφεί από ανθρωπολόγους και λαογράφους, στην Ελλάδα και αλλού.⁵⁸ Ο David Sutton υπέδειξε επίσης την ομολογητή σύνδεση ανάμεσα σε συμβατικούς κρυμμένους θησαυρούς και άλλες υπόγειες ή υποβρύχιες ουσίες και πόρους, από μέταλλα μέχρι φυσικό αέριο.⁵⁹ Παρά τις διαφορές τους, όλοι αυτοί οι κρυμμένοι θησαυροί θεωρείται ότι περικλείουν μια επαγγελία σωτηρίας και όλοι γίνονται πηγές άγχους,

έντασης και διαμάχης. Στις πιο συμβατικές εκδοχές τους οι υποσχέμενοι θησαυροί αποκαλύπτονται σε λίγους εκλεκτούς μέσα από όνειρα και οράματα ή με διάφορα σημάδια. Τα σημάδια αυτά, όμως, πρέπει να διαβαστούν ή να αποκρυπτογραφηθούν σωστά για να οδηγήσουν τους εκλεκτούς στην ανακάλυψη. Πρέπει να τηρηθεί ένα ειδικό πρωτόκολλο, που συχνά περιλαμβάνει κάποιο όρκο εχεμύθειας.⁶⁰ Αν παραβιαστεί αυτό, τότε ο θησαυρός μπορεί να μετατραπεί σε άνθρακες, να γίνει σκόνη, ή «το απόλυτο τίποτα» για το οποίο μιλούσε ένας από τους απογοητευμένους από την εξέλιξη της Αμφίπολης τίτλους.

Τέτοιες υποθέσεις δεν είναι αποκλειστικότητα της Ελλάδας. Σε άλλα συμφραζόμενα παρόμοιες ιστορίες γύρω από μια απροσδόκητη άφιξη, εύρεση ή ανακάλυψη, μια αποκάλυψη που μπορεί να φέρει υλικό πλούτο, είναι συνηθισμένες, ιδιαίτερα σε στιγμές σοβαρής κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής κρίσης – σαν την κατάσταση που βιώνει τούτη τη στιγμή η Ελλάδα. Στον χώρο της Ωκεανίας τέτοιες τελετουργίες και ιστορίες έχουν ονομαστεί cargo cults («λατρείες του φορτίου»), όμως η πρόσφατη ανθρωπολογική θεωρία μιλάει για ένα ευρύτερο παγκόσμιο φαινόμενο που το ονομάζει «απόκρυφη οικονομία», το οποίο χαρακτηρίζει τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό του 21ου αιώνα:⁶¹ μια οικονομία έξω από τις συμβατικές δομές, η οποία στηρίζεται στην υπόσχεση του άμεσου πλουτισμού με τη βοήθεια εναλλακτικών μέσων όπως η μαγεία, οι οραματιστικές ικανότητες και η διαίσθηση, τα όνειρα και η ποικίλως εννοούμενη προγονική κληρονομιά.

Είναι δελεαστικό και ίσως γόνιμο να δούμε το φαινόμενο της Αμφίπολης σαν μια ακόμα περίπτωση απόκρυφης οικονομίας,⁶² καθώς μάλιστα στην περιοχή αφθονούν οι τοπικές ιστορίες για κρυμμένους θησαυρούς.⁶³ Από παλιά, αρχαιολόγοι και άλλοι μιλούσαν για κάποιο μοναδικό μνημείο, που πρέπει να περιέχει το σώμα ενός πολύ σημαντικού προσώπου – και, πλάι του, αμύθητους κρυμμένους θησαυρούς. Μνημονευόταν επίσης συχνά το γειτονικό όρος Παγγαίο, με τα φημισμένα στην αρχαιότητα χρυσωρυχεία και αργυρωρυχεία, ενώ βρίσκουμε παντού αναφορές στο υποτιθέμενο μεγάλο μυστικό που φρουρούν οι σφίγγες στην είσοδο, όπως και σχόλια

η προγονική

γη

θα

τους

ανταμείψει.

για τη μυστικότητα που δείχνουν οι αρχαιολόγοι. Επίσης, από την αρχή, η σύνδεση με τον Μεγάλο Αλέξανδρο και την οικογένειά του αποτελούσε, ανοιχτά ή καλυμμένα, επίκληση που φέρνει αμέσως στο μυαλό τα μυθικά λάφυρα της Ανατολής, τα οποία ο Μακεδόνας στρατηλάτης υποτίθεται ότι έφερε πίσω στην πατρίδα του. Ιδιαίτερα μετά την πρωθυπουργική επίσκεψη στη θέση, το 2014, δεν ήταν σπάνιο να ακούγονται δηλώσεις όπως αυτή του προέδρου της τοπικής κοινότητας: «Αν είναι όπως τα λένε [εννοεί, αν υπάρχει όντως ο σημαντικός νεκρός στο μνημείο], θα σωθεί όλη η περιοχή, όλος ο νομός Σερρών, η Μακεδονία και η Ελλάδα μας».⁶⁴

Όμως η επίκληση του φαινομένου των απόκρυφων οικονομικών είναι χρήσιμη μόνο μέχρι ενός σημείου. Η υπόθεση της Αμφίπολης είναι πιο πολύπλοκη και ακόμα πιο ενδιαφέρουσα. Εκείνο που κάνει τόσο ιδιαίτερη αυτή την περίπτωση είναι η συνύφανση του προνεωτερικού, φαντασιακού υποστρώματος του οραματιστικού κυνηγιού του θησαυρού με το εθνικό πεπρωμένο, με την εθνικά και συγκινησιακά φορτισμένη μακεδονική γη, με την εξαιρετικά ισχυρή μυθ-ιστορία του Αλέξανδρου, με τις συσχετισμένες εθνικές εικόνες των προγόνων που κατάκτησαν τον κόσμο, που εκπολίτισαν τους βαρβάρους, που συσώρευσαν τα μυθικά πλούτη της Ανατολής και που μπορούν ίσως να «αναστηθούν» – ερχόμενοι να βοηθήσουν τους απογόνους τους, στην πιο ζοφερή τους ώρα, στην ώρα της χρείας. Αυτή την υπόρρητη διασύνδεση με την ιστορία-ως-μύθο επικαλείται σατιρικά ο σκιτσογράφος Δημήτρης Χαντζόπουλος όταν απεικονίζει έναν σκελετό γοργόνας που δήθεν βρέθηκε στην Αμφίπολη – της γοργόνας, αδελφής του Αλέξανδρου, που εμφανίζεται σε αμέτρητους ελληνικούς θρύλους, στην τέχνη και σε τραγούδια, ρωτώντας τους ναυτικούς για τον αδελφό της.

Εδώ ήταν η ίδια η γη που πρόσφερε γενναιόδωρα το προϊόν της, που γέννησε αυτούς τους μοναδικούς θησαυρούς. Έτσι είπε ο πρωθυπουργός κατά την επίσκεψή του, όταν στάθηκε μπροστά στις δυο σφίγγες που προφυλάσσουν, όπως είπε, την είσοδο του τάφου: «Η γη της Μακεδονίας μας εξακολουθεί να μας συγκινεί και να μας εκπλήσσει, αποκαλύπτοντας από τα σπλάχνα της⁶⁵ μοναδικούς θησαυρούς, που συνθέτουν, υφαίνουν όλοι μαζί αυτό το μονα-

δικό μωσαϊκό της ελληνικής μας Ιστορίας, για το οποίο όλοι οι Έλληνες είναι πολύ υπερήφανοι». ⁶⁶ Την ίδια ημέρα ο υπουργός Πολιτισμού δήλωσε σ' έναν δημοσιογράφο: «Περιμέναμε 2.314 χρόνια. Δεν μπορούμε να κάνουμε υπομονή δυο βδομάδες ακόμη;». ⁶⁷ Εδώ δεν έχουμε απλώς μια ονειρική εθνική αρχαιολογία κρυμμένων θησαυρών αλλά επίσης μια εθνική και θρησκευτική τελολογία μέσα στον μυθικό χρόνο του εθνικού πεπρωμένου, ⁶⁸ μια τελολογία που αρχίζει με τον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο και οδηγεί ως το παρόν – ίσως και έως τον τότε πρωθυπουργό.

Προσέξτε ότι, στις διακηρύξεις αυτές, η γη προσωποποιείται, αποκτά φύλο και γεννάει πρόθυμα μοναδικούς θησαυρούς, ενώ η γέννηση και η μητρότητα εξυψώνονται – πρόκειται για συνηθισμένα μοτίβα σε πολλές εθνικές και άλλες ουσιοκρατικές, γενεαλογικές αφηγήσεις. ⁶⁹ Όταν ο υπουργός Πολιτισμού δήλωνε ότι «σύντομα θα μιλήσει ο τάφος», ⁷⁰ γινόταν σαφές ότι δεν ήταν οι αρχαιολόγοι εκείνοι που θα ερμήνευαν τα υλικά ίχνη, αλλά ο ίδιος ο τάφος θα έλεγε την ιστορία του με αυθεντική φωνή – και το εθνικό σώμα, συνολικά, όφειλε να παραμένει σε εγρήγορση και να ακούει. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις (για παράδειγμα, τα Μάρμαρα του Παρθενώνα), ⁷¹ το αρχαίο μνημείο δεν είναι αντικείμενο αλλά υποκείμενο, όχι ένα επίτευγμα των προγόνων αλλά αυτοδύναμα κοινωνικός δρων: οι ίδιοι οι πρόγονοι, που θέλουν να παρέμβουν στον σύγχρονο εθνικό λόγο.

Αν η Αμφίπολη είναι λοιπόν μια ακόμα περίπτωση απόκρυφης οικονομίας εν δράσει, πρόκειται για μια πολύ ειδική εκδοχή της. Η ελληνική οικονομία και η ελληνική κοινωνία μπορεί να υποφέρουν σήμερα στα χέρια των κερδοσκόπων, να βρίσκονται στο έλεος του παγκόσμιου χρηματιστικού κεφαλαίου, όμως σ' αυτή την οικονομία των χρηματιστικών αγορών το συλλογικό εθνικό σώμα αντιπαραθέτει μια εναλλακτική οικονομία: μια ονειρική, ηθική και πολιτισμική οικονομία, που μπορεί να αφορά το κυνήγι θησαυρών αλλά ταυτόχρονα αναζητάει ρίζες και ελπίζει να ξεθάψει αριστουργήματα του πολιτισμού. Αυτή η ηθική οικονομία, όπως κι η χρηματιστική οικονομία, δεν είναι αδιάφορη στον υλικό πλούτο (όπως δείχνουν οι σχέσεις της με το κυνήγι των θησαυρών), βλέπει όμως τους θησαυρούς της Αμφίπολης σαν συλλογική ιδιοκτησία, σαν εθνική λεία.

Αυτή η εθνική οικονομία της ελπίδας θα πληρώσει μερίσματα σε όσους είναι πραγματικοί πιστοί στα δόγματα του εθνικού πεπρωμένου. ⁷² Η ίδια η προγονική γη θα τους ανταμείψει: όχι μόνο θα τους προσφέρει τους καλά κρυμμένους θησαυρούς της αλλά και θα τους μιλήσει μέσω του τάφου, ασφαλώς απαγγέλλοντας τις εθνικές αλήθειες που θα αποστομώσουν τους εχθρούς, ιδίως εκείνους στα βόρεια των συνόρων μας. Πράγματι, γράφτηκε σε διάφορα ιστολόγια ότι οι εθνικές αλήθειες που θα προφέρει ο τάφος θα είναι τόσο δυνατές, κι η φωνή του θα είναι τόσο εκκωφαντική, ώστε θα κάνουν το κράτος της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας να καταρρεύσει – όπως τα τείχη της Ιερικούς.

Σ' αυτή την ονειρική αρχαιολογία εμπλέκονται πολλοί και διάφοροι κοινωνικοί δράστες, από τον πρωθυπουργό και τον υπουργό Πολιτισμού μέχρι τους επαγγελματίες αρχαιολόγους, συμπεριλαμβανομένων των ανασκαφών του τάφου, και μέχρι τους χιλιάδες απλούς ανθρώπους, το κοινό που συμμετείχε ενεργά στο κοινωνικό αυτό δράμα. Η ονειρική αρχαιολογία επενεργεί μέσα από μια πολύπλοκη χρονικότητα, λειτουργεί μέσα από ένα τελολογικό πλαίσιο, αλλά επικαλείται επίσης διάφορους χρόνους και ανακαλεί και παραθέτει σημαντικά χρονικά ορόσημα και μεγάλες στιγμές στην εθνική αρχαιολογία, με τις ανακαλύψεις της Βεργίνας να είναι η κυριότερη. Αυτές τις διάφορες στιγμές τις βγάζει στην επιφάνεια ταυτόχρονα, τοποθετώντας τις πλάι πλάι και ενεργοποιώντας μια πολυχρονική χρονικότητα. ⁷³ Με άλλα λόγια, χρησιμοποιεί εκείνο που ο Sutton ονομάζει «αναλογική σκέψη» ως τρόπο ιστορικοποίησης και ο Knight το λέει «πολιτισμική εγγύτητα». ⁷⁴

Η ονειρική αρχαιολογία της Αμφίπολης τροφοδοτήθηκε εν μέρει από την υπολογισμένη στρατηγική των ανασκαφών, οι οποίοι θέλησαν να ερεθίσουν το δημόσιο φαντασιακό δουλεύοντας αθέατα και κάτω από αστυνομική προστασία, ελέγχοντας την αλληλεπίδραση μεταξύ ορατότητας και αφάνειας, μεταξύ αισθητηριακής εγγύτητας και αισθητηριακής απόστασης. Έβγαιναν καθημερινά δελτία τύπου, δημιουργώντας την απατηλή εντύπωση ότι το κοινό μπορούσε να παρακολουθεί άμεσα τις εξελίξεις, ενώ την ίδια στιγμή τα εντυπωσιακά στην όψη ευρήματα προσφέρονταν στον τύπο πολύ επιλεκτικά,

Το αρχαίο
μνημείο
δεν είναι
αντικείμενο
αλλά
υποκείμενο,

όχι ένα
επίτευγμα
των προγόνων

αλλά
αυτοδύναμα
κοινωνικός
δρων.

χωρίς καθόλου πληροφορίες για τα ερευνητικά προβλήματα, τη μεθοδολογία ή το επιστημονικό σκεπτικό των διάφορων αρχαιολογικών εικασιών. Η διαλεκτική μεταξύ αισθητηριακής εγγύτητας και αισθητηριακής απόστασης βρίσκεται, φυσικά, στο επίκεντρο της διαχείρισης της υλικής κληρονομιάς στη νεωτερικότητα γενικώς,⁷⁵ όμως στην περίπτωση της Αμφίπολης είδαμε μια ιδιαίτερα επεξεργασμένη και στενά χειραγωγημένη εκδοχή της διαλεκτικής αυτής.

Η ονειρική αρχαιολογία δεν απέφυγε τις αμφισβητήσεις. Πέρα από τις πολλές ακαδημαϊκές και επιστημονικές αντιρρήσεις στις επίσημες αρχαιολογικές ανακοινώσεις, πέρα επίσης από τον κριτικό σχολιασμό στις δημόσιες διαστάσεις της υπόθεσης, η σάτιρα αποτέλεσε γόνιμο έδαφος για την κριτική: πέρα από τις πολλές πολιτικές γελοιογραφίες, κυκλοφορούν πολλά διαδικτυακά μιμίδια (internet memes) που χλευάζουν αυτή την εθνική οικονομία της ελπίδας και την πολιτική εργαλειοποίησή της. Η επιτελεστική παράθεση άλλων εποχών και συμβάντων, ιδιαίτερα της Βεργίνας, λειτούργησε βέβαια σαν τελετουργική εθνική μνήμη, μπορούμε όμως να δούμε επίσης ότι δημιούργησε ορισμένα αθέλητα και ανατρεπτικά αποτελέσματα: την Αμφίπολη ως queer εκδοχή της Βεργίνας.⁷⁶ Ενώ η δεύτερη έχει γίνει μια μνημειώδης θέση συνδεδεμένη με την πατριαρχική μορφή του Φιλίππου Β', η πρώτη καταλήγει να είναι μια έντονα αμφισβητούμενη τοποθεσία που συνδέεται όλο και περισσότερο με τη μητέρα του Αλέξανδρου ή και με τον εραστή του. Θα μπορούσε άραγε το περιβάλλον της κρίσης να προσφέρει ένα άνοιγμα για μια queer ερμηνεία της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς;

Χρέη που δεν μπορούν να εξοφληθούν ποτέ – και πώς να τα διαγράψουμε

Η ονειρική αρχαιολογία της Αμφίπολης σχετίζεται άμεσα με τη διαλεκτική του χρέους και των ηθικών επιταγών του. Οι σύγχρονοι Έλληνες χρωστάνε στους προγόνους τους, και μάλιστα αυτό είναι το μοναδικό ηθικό χρέος που πολλοί είναι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν. Σκέφτονται λοιπόν ότι, σε τούτη την ώρα της κρίσης, οι ίδιοι αυτοί

πρόγονοι αλλά και η γη, σαν προσωποποιημένος πρωτο-πρόγονος, έρχονται και πάλι για να τους σώσουν – κάτι που παρατείνει τους όρους αυτού του αιώνιου χρέους κι ενισχύει έτσι αυτή τη σχέση οφειλής. Όπως και το χρέος προς τον Θεό του Nietzsche, ο οποίος ήταν, κατ' αυτόν, οι θεοποιημένοι πρόγονοι, ένα τέτοιο χρέος δεν μπορεί ποτέ να εξοφληθεί. Την ίδια στιγμή η διαρκής αναφορά στον Αλέξανδρο λειτουργεί σαν υπενθύμιση προς τις δυτικές ελίτ και τις χρηματιστικές δομές τους ότι, κι αυτοί, χρωστάνε στην κληρονομιά του, αφού ο Αλέξανδρος θεωρείται ο αποικιστής και ο κατακτητής της Ανατολής, κάποιος μάλιστα που έβαζε τη μακροπρόθεσμη, εκπολιτιστική αποστολή πάνω από το βραχυπρόθεσμο χρηματικό ή πολιτικό κέρδος – ή και πάνω από το πετρέλαιο, σύμφωνα με την αλληγορική κριτική της ταινίας του Oliver Stone *Αλέξανδρος* (2004).⁷⁷

Αν, όπως φαίνεται, το πεδίο της αρχαιοπολιτικής προσφέρει σε διάφορους κοινωνικούς δράστες την ευκαιρία να παρέμβουν στις σύγχρονες παγκόσμιες διαμάχες περί χρέους, αυτό συμβαίνει με τρόπο διαφορετικό από αυτόν που επιβάλλει ο παγκόσμιος χρηματιστικός καπιταλισμός. Κι ενώ πολλές δυτικές αφηγήσεις παραθέτουν κι επινοούν ξανά κρυπτοαποικιακά στερεότυπα, κάποιες άλλες στην Ελλάδα προϋποθέτουν απεναντίας μια ηθική κατανόηση της έννοιας του χρέους, μια πολιτισμική οικονομία προγονικών και γενεαλογικών δεσμών, αναπαλλοτριωτών κτήσεων ή και απόκρυφων οικονομιών, όπου η γη η ίδια έρχεται να βοηθήσει προσφέροντας τους καλοκρυμμένους θησαυρούς της. Ενώ όμως ένα τέτοιο πεδίο μπορεί να προσφέρει την ψευδαίσθηση βραχυπρόθεσμων τακτικών κερδών και ελιγμών, διαιωνίζει περαιτέρω την αποικιακή συνύφανση μεταξύ της Ελλάδας και ποικίλων δυτικών δυνάμεων και ελίτ – αναπαράγει τον κρυπτοαποικιακό λόγο του αιώνιου χρέους, του τελολογικού χρόνου και ενός μέλλοντος χωρίς προβλέψιμη ρήξη.

Τούτη τη στιγμή φαίνεται ότι οι προοπτικές για μια χειραφέτηση της ελληνικής κοινωνίας από τα δεσμά του χρηματιστικού χρέους είναι πιο απομακρυσμένες από ποτέ. Μπορεί άραγε η μελέτη της αρχαιοπολιτικής να βοηθήσει με οποιονδήποτε τρόπο; Η κρυπτοαποικιακή συνθήκη της Ελλάδας μπορεί να θεωρηθεί ένας τριπλός

αποικισμός: αποικισμός του ιδεώδους, με το κλασικό να επιβάλλεται, αφενός ως θεμέλια κληρονομιά της δυτικής νεωτερικότητας και αφετέρου ως εισιτήριο για την είσοδο της Ελλάδας στη νεωτερικότητα αυτή· αποικισμός του χρόνου, με την εγκαθίδρυση μιας τελολογίας της προόδου και την απεικόνιση της προγονικής μνήμης ως αιώνιου χρέους· και αποικισμός του χώρου, με τη μνημειοποίηση ενός εδάφους και τη μετατροπή του σε αγαθό προς εκμετάλλευση. Τα φαινόμενα που ανέλυσα εδώ σχετίζονται με τις δύο πρώτες κυρίως. Φαίνεται ότι, για να ξεκινήσουμε τη διαδικασία αποαποικιοποίησης, χρειάζεται ίσως να τολμήσουμε να σπάσουμε τη χρονικότητα του αιώνιου χρέους και να φανταστούμε ένα ανοιχτό παρελθόν που μπορεί να οδηγήσει σ' ένα ανοιχτό μέλλον – αυτό μπορεί πράγματι να είναι το πρώτο βήμα προς μια ευρύτερη και στέρεα χειραφέτηση.

Σημειώσεις

Μια πρόμη εκδοχή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε ως η κεντρική ομιλία στο 24ο Συμπόσιο του Συνδέσμου Νεοελληνικών Σπουδών (Modern Greek Studies Association), στην Ατλάντα (Τζόρτζια), τον Οκτώβριο του 2015 και δημοσιεύτηκε στο *Journal of Modern Greek Studies* 34: 227-264 (2016). Εδώ αναδημοσιεύεται μια συντομευμένη εκδοχή αυτού του άρθρου. Είμαι ευγνώμων στον σύνδεσμο για την τιμή αυτή και στους εκδότες του περιοδικού που προσφέρθηκαν ευγενικά να δημοσιεύσουν μια αναθεωρημένη εκδοχή. Παράλληλα γές των ιδίων ιδεών παρουσιάστηκαν σε άλλες περιστάσεις, όπως μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Μπέργκεν (Νοέμβριος 2015) και ως μέρος της Εναφοτικής Διάλεξης στο Πανεπιστήμιο του Σαουθάμπτον (Δεκέμβριος 2015). Οι σκέψεις μου γύρω από την Αμφίπολη παρουσιάστηκαν επίσης στο Δημοτικό Κέντρο Τεχνών στη Λευκωσία το φθινόπωρο του 2014 και στο Τορόντο την άνοιξη του 2015, έπειτα από πρόσκληση της Ένωσης Ελλήνων Πανεπιστημιακών του Οντάριο. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διοργανωτές αυτών των εκδηλώσεων για την ευγένεια και τη φιλοξενία τους, καθώς και τα ακροατήρια για τα υποστηρικτικά και γόνιμα σχόλια και τις παρατηρήσεις. Κάποιες από τις ιδέες τούτου του άρθρου έχουν προκύψει μέσα από συζητήσεις ετών με τον Charles Stewart και τον David Sutton – τους ευχαριστώ για την εμπνευσή και για τη φιλία. Ο Charles, ο David, η Βάλια Κράββα και οι επιμελητές πρόσφεραν πολλά και πολύτιμα σχόλια, μόνο λίγα από τα οποία μπόρεσα να αξιοποιήσω εδώ: τους ευγνωμονώ. Τέλος, σφειλώ θεμελιές ευχαριστίες στον Νίκο Κούρτζουλο για την προσεκτική και ευαίσθητη ελληνική μετάφραση του κειμένου.

1 Βλ. Ömür Harmanşah, «ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media», *Near Eastern Archaeology* 78, τχ. 3 (Σεπτέμβριος 2015), σελ. 170-77, και Chiara De Cesari, «Post-colonial Ruins: Archaeologies of

Political Violence and IS», *Anthropology Today* 31, τχ. 6 (Δεκέμβριος 2015), σελ. 22-26.

2 Εδώ, θα αποφύγω να χρησιμοποιήσω τον όρο «ελληνική κρίση» σαν περιγραφικό χαρακτηρισμό, ονομασία που εδαφικοποιεί ένα πλανητικό φαινόμενο, προσάπτοντας ευθύνες και μομφές στη χώρα συνολικά, ενώ ταυτόχρονα υπαινίσσεται κάποιον εξαιρετισμό, προωθώντας με τον τρόπο αυτόν εθνικά και ουσιοκρατικά στερεότυπα. Βλ. Hara Kouki και Antonis Liakos, «Narrating the Story of a Failed National Transition: Discourses on the Greek Crisis, 2010-2014», *Historia* 15 (Δεκέμβριος 2015), σελ. 49-61, και Michael Herzfeld, «The Hypocrisy of European Moralism: Greece and the Politics of Cultural Aggression – Part 1», *Anthropology Today* 32, τχ. 1 (Φεβρουάριος 2016), σελ. 10-13. Ο όρος, πάντως, πρέπει να αντιμετωπιστεί σοβαρά, ακριβώς επειδή έχει σημαντικές επιπτώσεις.

3 Ένα διακριτό αλλά σχετικό παγκόσμιο φαινόμενο είναι η ανάδυση μιας «βιβλιογραφίας της κρίσης», όπως ονομάζεται από διάφορες πηγές. Αυξάνεται εκθετικά κάθε μέρα η πληθώρα των ακαδημαϊκών κειμένων πάνω στο θέμα αυτό. Στις κοινωνικά και πολιτικά ευαίσθητοποιημένες, διεξοδικές και αναλυτικές εκδοχές της αυτή η βιβλιογραφία μπορεί να αποδειχτεί ιδιαίτερα σημαντική και αποτελεσματική, καθώς βοηθάει να κατανοήσουμε το σύγχρονο φαινόμενο ή ακόμα μας ενθαρρύνει να αναλάβουμε πολιτική δράση. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας το πρίσμα της κρίσης μπορούμε να διακρίνουμε πιο καθαρά κάποια βαθύτερα φαινόμενα και κάποιες υποδόριες διαδικασίες που για πολύ καιρό δεν είχαν τραβηχτεί όση προσοχή αξίζει αν, συμπεριλαμβανόντας εδώ ταξικές και άλλες κοινωνικές ανισότητες ή αποικιακά και κρυπτοαποικιακά φαινόμενα (Herzfeld, «The Hypocrisy of European Moralism»). Από τη βιβλιογραφία σχετικά με την Ελλάδα και την κρίση βόηθα ιδιαίτερα διαφωτιστικές τις μελέτες εκείνες που προχώρησαν πέρα από τις μακροοικονομικές και μακροπολιτικές διαστάσεις για να δείξουν τις βιωματικές όψεις του φαινομένου, τους πολιτισμικούς/πολιτικούς υπαινιγμούς και

boroume-na-kanoume-upomoni-duo-vdomades-akomi (πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2016).

68 Χρησιμοποιώντας εδώ τον όρο *ονειρικός* αναφερόμαστε στην ονειρική διεργασία του εθνικού φαντασιακού (Gourgouris, *Dream Nation*), στον ρόλο του ονείρου ως τρόπου νοηματοδότησης της ιστορίας (Stewart, *Dreaming and Historical Consciousness in Island Greece*) και τη συνύφανση της αρχαιολογίας με το όνειρο, ειδικά στον εθνικό λόγο, βλ. για παράδειγμα την περίπτωση του Μανώλη Ανδρόνικου (Hamilakis, *The Nation and Its Ruins*).

69 Nira Yuval-Davis, *Gender and Nation* (Λονδίνο: Sage, 1997), και Joane Nagel, «Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations», *Ethnic and Racial Studies* 21, τχ. 2 (1998), σελ. 242-69.

70 «Κ. Τασούλας: Σύντομα θα «μλήσει» ο τάφος της Αμφίπολης», *capital.gr*, 2 Σεπτεμβρίου 2014. Online: <http://www.capital.gr/story/2098706> (πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2016).

71 Hamilakis, *The Nation and its Ruins*, *ibid.*

72 Vincent Crapanzano, «Reflections on Hope as a Category of Social and Psychological Analysis», *Cultural Anthropology* 18, τχ. 1 (Φεβρουάριος 2003), σελ. 3-32.

73 Yannis Hamilakis, *Archaeology and the Senses*, *ibid.*

74 David Sutton, *Memories Cast in Stone: The Relevance of the Past in Everyday Life* (Οξφόρδη: Berg, 1998), και Knight, *History, Time, and Economic Crisis in Central Greece*.

75 Hamilakis, *Archaeology and the Senses*, *ibid.*

76 Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex* (Λονδίνο: Routledge, 1993) [ελλ. έκδ., Τζούντιθ Μπάτλερ, *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Αθήνα: Εκδόσεις Εκτρομές, 2008].

77 Paul Cartledge και Fiona Rosa Greenland, επιμ., *Responses to Oliver Stone's "Alexander": Film, History, and Cultural Studies* (Μάντισον: University of Wisconsin Press, 2010).

